İSTANBULUM

Benim Prens Adalarım

Ataol Behramoğlu

İstanbul 2010 AVRUPA KÜLTÜR BAŞKENTİ

heyamola yayınları

IV. baskı

Benim Prens Adalarım

Ataol Behramoğlu

Heyamola - 2010

Ataol Behramoğlu

Çatalca'da doğdu.

Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Rus Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi (1966). İlk şiir kitabı Bir Ermeni General 1965 yılında, 60 yıllar toplumcu şiirinin öncü yapıtları arasında kabul edilen Bir Gün Mutlaka 1969'ta yayınladı. 1970-74 yıllarında Londra, Paris ve Moskova'da yaşadı. Moskova Devlet Üniversitesinde Rus dili ve edebiyatı üzerine çalışmalar yaptı. Yurt dışında bulunduğu sırada İstanbul'da Yolculuk, Özlem, Cesaret ve Kavga Şiirleri adlı şiir kitabı yayınlandı. Kardeşi N. Behram'la Militan dergisini yayınladı(1976). Bu yıllarda Kuşatmada, Dörtlükler, Mustafa Suphi Destanı adlı şiiri kitapları yayınlandı. 1981'de İyi Bir Yurttaş Aranıyor adlı çalışması Ankara Sanat Tiyatrosunca siyasal-kabare örneği olarak sahnelendi. 1982'de Barış Derneği Davası nedeniyle tutuklandı. Cezaevinde bulunduğu sırada Asya Afrika Yazarlar Birliği LOTUS Edebiyat Büyük Ödülü'nü kazandı. 1983 sonunda ülkeden ayrıldı. 1989'a kadar yaşadığı Paris'te Anka adlı Fransızca-Türkçe edebiyat dergisini çıkardı. Sorbonne Universitesi Centre de Poétique Comparée bölümünde Mayakovski ve Nâzım Hikmet konulu çalışmasıyla D.E.A. derecesi aldı.

Bebeklerin Ulusu Yok ve Sevgilimsin adlı yeni kitaplarının yayınını, Adam Yayınevince toplu şiirlerinin üç ciltte yayınlanması izledi. Lozan adlı belgesel oyunu Devlet Tiyatrosunca sahnelendi. Aşk İki Kişiliktir, Yeni Aşka Gazel adlı şiir kitapları yayınlandı. Şiir kitaplarının yanı sıra, şiir kuramı ve kendi şiir anlayışı üstüne yazılarını Yaşayan Bir Şiir, Şiirin Dili-Ana Dil adlı kitaplarda topladı.. Nâzım Hikmet üstüne yazı ve incelemeleri önce Nâzım'a Bir Güz Çelengi, daha sonra eklerle Nâzım Hikmet: Tabu ve Efsane başlıklarıyla kitaplaştı. Yabancı ülkelere gezi izlenimlerini Başka Gökler Altında, ülke içi gezi yazıları Yurdu Teninde Duymak adlı kitaplarında topladı. Rus edebiyatı üzerine, Rus Edebiyatında Puşkin Gerçekçiliği, Rus Edebiyatı Yazıları, Rus Edebiyatının Öğrettiği adlı kitapları yayınlandı. Başkaca şiir çevirilerini Çağdaş Rus Şiiri Antolojisi ve Kardeş Türküler adlı kitaplarında topladı. Kendi şiirleri de birçok yabancı dile çevrilerek, kitap, dergi ve seçkilerde yayınlandı. Bunlardan en sonuncusu, Prof. W. Andrews'un çevirileriyle, 2008'de ABD'de yayınlanan seçilmiş

şiirler kitabıdır. Şiir alanında son yıllardaki ürünleri İki Ağıt, Okyanusla İlk Karşılaşma, ve Hayata Uzun Veda adlı kitaplarında yayınlandı. Beykent Üniversitesinde Rus Dili ve Edebiyatı profesörüdür.

Ada Sahillerinde

1. Bir yerli olmak

Nereliyim?

Babamın yedek subaylık görevi nedeniyle, 13 Nisan 1942'de, yeni evli genç çiftin o sırada bulundukları Çatalca'da doğmuşum.

Sonra, henüz altı aylıkken, ülkeyi trenle boydan boya geçerek Kars'a varış.

Babam bu kez bu kentimizde Ziraat Müdürü'dür.

Çocukluğumun 1950 yılına kadar olan dönemi Kars'ta geçti. Ailemiz (hem anne hem baba tarafından) Azerbaycanlıdır. Yani köken olarak Azeriyim.

1950'de yine trenle, babamızın aynı görevle atandığı küçük Orta Anadolu kenti Çankırı'ya varış.

Bu kez ailenin tek çocuğu değilim. Hepsi erkek, dört kardeşiz...

Çocukluğumun ilk döneminin geçtiği Kars'ın, kişiliğim üzerindeki etkisi derindir.

Buna, Adalardan, özellikle de Büyükada'dan söz ederken tekrar döneceğim...

Çankırı ise, çocukluğumun ergenliğe kadar ikinci döneminin, ergenliğimin ve ilk gençliğimin kentidir.

Bu kentin yüreğimdeki yeri de çok özeldir.

Buraya kadar yazdıklarımı özetleyecek olursam, doğduğum yer olduğu için Çatalcalı, çocukluk, ergenlik ve ilk gençlik yıllarımın kentleri olarak da Karslı ve Çankırılıyım. Kars'ın, Azeri kökenimizle bağlantısını da kuşkusuz ki ayrıca vurgulamak gerekir...

Fakat bunlarla da bitmiyor kuşkusuz...

Aile, yine babamızın görevi nedeniyle 1960'da Bursa'ya taşındı...

İnegöl üzerinden geldiğimiz Bursa'yı bir tepeden ilk görüşüm; yaşamınız boyunca unutmayacağınız bir çift yeşil gözle karşılaşmak gibi büyüleyici olmuştur...

Bir yaz rehavetinde, üstünde tüten buharlar ve tepeden tırnağa yeşillikler içinde uyuklayan o pırıl pırıl kenti bu ilk görüşümü unutamam...

Bursa'daki delikanlılık günlerimin de yaşamımdaki ve şiirimdeki yeri bambaşkadır...

Ve Ankara...

Aileyle Bursa'ya taşındığımızda benim Ankara'daki üniversiteli yıllarım da başlamıştı....

Yedek subaylık dönemi dışında, 1960'ların Ankara'sında on yıla yakın yaşadım...

1960'lar sözü zaten yeterince açıklayıcıdır. Ankara her zaman kalbimdedir.

"Bir Gün Mutlaka"dır, "Kör Bir" ve "Yeniden, Hüzünle"dir... Böylece

Çatalca, Kars ve Çankırı'ya Bursa ve Ankara da eklenmiş oluyor...

Peki ya İstanbul ya bu kitabın asıl konusunu oluşturan "Prens Adaları" ya Büyükada diyeceksiniz...

Onları bir sonraki bölüme bırakıyorum...

2. Ada sahillerinde...

Kars'taki çocuk bu şarkıyı kimden duydu; nereden, ne zaman öğrendi, bilmiyorum...

Fakat üzerinden yarım yüzyıl ve bir on yıl daha geçmişken de, evimizin bulunduğu Halit Paşa Caddesi'yle Atatürk Caddesi'nin kesiştiği bir noktada bugün de yerli yerinde duran Birlik Kulübünün,geniş, betondan dökülmüş pencere eşiğine oturarak ve batan güneşe karşı "Ada Sahillerinde Bekliyorum..." şarkısını gözlerim yaşararak mırıldandığımı bugünmüş gibi anımsıyorum...

Şarkıda beni duygulandıran şey neydi? Bugün de sevdiğim ezgisi mi? Dokunaklı sözleri mi?

O koskocaman ve rengi kırmızıdan pembeye açılarak sönen akşam güneşi mi?

Kendisi o sırada en çok altı yedi yaşlarındayken üç küçük kardeşin ağabeyisi olan çocuğun hem büyüklük hem yalnızlık duygusu mu?

Ve varlığımdan bile habersiz, çok uzaklarda bir beyaz leke olarak gördüğüm, ama adını her nasılsa öğrendiğim o ilk sevgilinin adını, şarkının ikinci dizesindeki "yârim" sözcüğünün yerine koyarak içlenişim mi?

Sanırım hepsi birden...

Ama sonuç olarak "Ada", benim çocuk düşlerimin içine girip yerleşmişti...

Ve imgesi, hem belirsiz bir sevgili, hem de kocaman bir akşam güneşiydi...

Şimdi bunları yazarken de Kars'taki akşam güneşiyle Büyükada'da "Principo"dan izlediğimiz gün batımları arasında, benim düşlerimde, kimliğimin derinliklerinde bir yakınlık olduğunu duyumsuyorum...

3. Çocukluğumun İstanbul denizleri

İstanbul'un yaşamıma girişi de çocukluğumun Kars dönemini oluşturan 1940'lı yıllardadır...

Anne tarafından dedem Celil Pazarbaşı ve sevgili anneannemiz Gonca Hanım, o sırada Muğla'da bulunan oğulları avukat Hasan Bey'i ziyarete giderken beni de almışlardı.

Böylece ilk kez gittiğim ve birkaç yıl sonra da bu kez Çankırı'dan yine dayı ziyareti için gideceğim Muğla'nın çocukluk yaşantılarımda ve düşlerimde yeri hep olmuştur.

Ege insanıyla ve coğrafyasıyla tanışıklığım Muğla'yladır... Fakat bu ilk tanışıklık beni neredeyse dünyadan koparacak bir hastalıkla gölgelenmişti.

Aile söylencelerimizde doktorların yanlış olarak "menenjit" tanısı koydukları; otoriter kişiliğinden herkesin çekindiği, fakat benim Kars'taki çocukluğumun en yakın ve belki de tek arkadaşı sevgili dedem Celil Pazarbaşı'nın hepsini kapı dışarı ederek beni kaptığı gibi İstanbul'a götürdüğü anlatılırdı.....

Lalezar teyzemiz (annemizin ablası), ve eşi Ali Akgünoğlu, Çehov'daki gibi üç kızlarıyla (Saniye, Sabiha, Süheyla ablalarımızla) İstanbul'a yerleşmişlerdi ve o sırada Beşiktaş'ta oturuyorlardı.

Onlara konuk olduk.

O günlerin Beşiktaş'ından bende pek bir iz kalmamış. Hemen yatırıldığım Alman Hastanesi de aile söylencelerimiz içinde bir yere sahiptir.

Bu kez tifo tanısı konmuş, bir süre sonra da iyileşip kendime gelmiştim.

Sevgili dedem ve anneannemin ortasında, anımsadığımca Dolmabahçe Sarayı'nın büyük kapılarından birinin yakınlarında çekilmiş fotoğraf, çocukluğumun en değerli anılarındandır.

İstanbul'a ikinci gidiş, bu kez Çankırı'dan, yine teyzemleri ziyaret içindir.

On yaşlarında filan olmalıyım.

Kısa pantolonla geziyordum.

Teyzemler Gedikpaşa'ya taşınmışlardı.

Girişi taş basamaklı, iki katlı, klasik bir İstanbul evinde oturuyorlardı.

Karşı evdeki Ermeni komşu kızın adını kendimi zorlasam anımsayabilecek gibiyim...

Yine uzaktan, platonik bir aşk...

Ama bu kez o da bana bakıyordu ve sanki ilgimin farkında gibiydi...

Siyah zeytin renkli gözlerindeki ve esmer tenindeki seveç kıpırtılar görsel belleğimdedir...

Babamızın ağabeyi gibi algılayıp sevdiğimiz için olmalı, amca dediğimiz (kalın siyah kaşlı, alçak gönüllü, sevimli, sevgili, o da Kafkasya kökenli) enişte mizAli Akgünoğlu, Çarşıkapı'da, Kapalıçarşı'nın tam da Gedikpaşa'nın karşısındaki caddeye bakan kapısının hemen girişinde, içinde her çeşit hububat da bulunan bir

bakkaliye dükkânı açmıştı.

Sözünü ettiğim cadde benim için çok önemlidir.

Çünkü (Beşiktaş'taki silik anılar sayılmazsa) benim için İstanbul denizi (daha doğrusu deniz) o caddenin başından Kumkapı'ya doğru bakıldığında, ufkun sonuna doğru uzanan o ışıl ışıl maviliktir.

Çok yıllar sonra, Paris'te 1980'lerdeki sürgün yıllarımın ürünü "Paris Şiirleri"nden birinde, bana dar bir sokaktan el eden çocukluğumun İstanbul denizi bu denizdir....

Bugün de yolum düştüğünde ya da yolumu özellikle düşürdüğümde, o caddenin ve Laleli yönündeki öteki cadde ve sokakların başında bir an durur, ufka doğru uzanan o ışıl ışıl deniz kıpırtılarına özlemle göz atarım...

Denize ilk dokunuşum ve denizin bana ilk dokunuşu da yine o sırada Kumkapı'dadır.

Henüz yüzme de bilmeyen kısa pantolonlu çocuk, o ışıltılı deniz parçasına doğru büyülenmişçesine yürümüş, kıyıda belki bir an duraksamış, deniz kısa pantolonunun çizgilerine ulaşıncaya kadar bir kaç adım atmıştı...

Bu ilk deniz deneyimimden biraz da düş kırıklığına uğradığımı amımsıyorum...

Deniz dedikleri bu muydu?

Uzaktaki enginliğin bilinmezliği ve çekiciliğiyle, içinde birkaç adım attıktan sonra durduğum bu su kitlesinin sığlığı ve sıradanlığı çelişiyordu sanki...

Asıl denizin yaşamıma girmesine demek ki zaman vardı daha...

4. Öteki denizler...

Ada sözcüğü doğal olarak denizi çağrıştırır.

Bu yazılar Prens Adaları ya da belki gönlümüze daha yakın bir adlandırmayla İstanbul Adaları üzerine olduğuna göre denizden söz edilmesi kaçınılmazdır.

Kısa pantolonlu çocuğun Kumkapı'da tanıştığı deniz onun yaşamına yine çocuk olduğu bir yaşta, Marmaris'te, olanca maviliği, derinliği ve coşkusuyla girecekti.

Bunu, bana yüzmeyi öğreten dayım Hasan Pazarbaşı'na borçluyum.

Muğla'ya bu kez tek başıma ve Çankırı'dan gitmiştim.

Ege'nin deniziyle, coğrafyasıyla ve insanıyla da asıl o zaman tanıştım.

Ankara-İzmir arasında uçağa da ilk binişimdi....

Dayım nasıl öğretti yüzmeyi?

Deniz motorunun arkasından sarkan halata tutun dedi ve motor hareket etti...

Böylece, daha yüzmeyi öğrenmeden, Marmaris koylarında asıl denizle tanıştım...

Arkası hemen sonra kolayca geldi...

Bugün de benim için yüzmek suyla sevişmek gibi bir şeydir...

İçim, dışım, bedenim, ruhum, bütün varlığım suyla "haşır neşir" olmalıdır...

Yüzmenin tadına ancak o zaman varırım....

1960'lı yılların başlarında (sanırım 1962'de) ailemiz, babamızın Göztepe'de bir tarım kurumundaki son devlet görevi nedeniyle, İstanbul Göztepe'ye taşınmıştı.

Ben ise Bursa'dan, tam yirmi yaşımda ve tek başıma, Ege'nin bütün körfezlerinde denize girmek hedefi ile "otostop" yolculuğuna başlamıştım...

Balıklama daldığım Bandırma Körfezi'nden başlayarak Çanakkale üzerinden kıyı boyunca İzmir'e, oradan da Datça'yı atlamaksızın Bodrum'a ulaşıp o yılların henüz "bâkir" Bodrum'unda sona eren bu serüvenden, amacımı gerçekleştirmiş olarak Göztepe'deki baba ocağına tunçlaşmış bir beden ve kızıla çalar bir sakalla dönmüştüm...

Böylece İstanbul denizleriyle de gerçek anlamıyla tanışma dönemi başladı...

Bende en çok iz bırakanları, başta Moda Plajı olmak üzere evimizin yakınlarındaki Caddebostan Plajı, birkaç kez gittiğim Süreyya Plajı ve Boğaz'ın dirilten sularında kana kana yüzdüğümüz Tarabya'daki plajdır...

O günlerde, bir gençlik arkadaşı grubuyla şaraplayarak sabahlanmış bir gecenin sonunda tam da oralardan geçerken, bu hırçın sulara, üzerimdeki blucin ve gömleğimle, bir anda verdiğim kararla balıklama daldığımı anımsıyorum...

Fakat Adalarla ve deniziyle o dönemde de tanışmış değildim...

Gerçi bambaşka bir nedenle ve birkaç saatliğine de olsa, lisenin son yılında bir iki ders takıntısıyla boşta gezerken, Prens Adalarının ikinci büyük adası Heybeliada'ya ayak basmışlığım vardı...

Öyleyse buraya kadarki giriş sözlerinden sonra bu Adalar kitapçığına Heybeliada'dan ve bu ilk tanışıklıktan söz ederek başlamalıyım...

5. Heybeliada'da İnönü'yü ziyaret

İsmet İnönü'nün benim kişisel yaşamımda da önemli yeri vardır...

1940'lı yıllarda Cumhurbaşkanı olarak Kars'a geldiğinde, onuruna verilen bir baloda, huzurunda "Ben bir küçük askerim" dizesiyle başlayan birkaç dizelik bir şiir okumuştum...

Ve bu baloda topluluk önüne çıkarılan tek çocuk olduğumu da eklemem gerekir...

Çok sonra Çankırı'da, 1960'tan az önce, İnönü'nün bu kez muhalefet lideri olarak bu kenti ziyaretinde, bir öğretmen ders sırasında onu kötüleyen sözler söylemiş, ben çoğu kez yaptığım gibi yine bir anda verdiğim kararla, İnönü hakkında böyle sözlerin edildiği bir sınıfta kalamayacağımı yüksek sesle bildirerek sınıfı terk etmiştim.

Dedemden başlayarak bütün ailemizde Atatürk'e sevgi ve hayranlık doğal bir şeydi.

İnönü'ye duyulan saygı ise, CHP'ye yakınlıktan çok, onun ulusal bir kahraman oluşuyla ilgiliydi.

1960'ta bir ara İstanbul'a uğradığımda ve herhalde 27 Mayıs sonrasında, hemşerimiz ve aile dostumuz olan üniversiteli bir ağabey bir MTTB grubuyla birlikte beni de Heybeliada'da İsmet İnönü'yü ziyarete götürdü.

Bu ziyaret sırasında çekilmiş, benim de bıyıkları henüz terlemiş bir genç olarak göründüğüm bir iki fotoğraf bir yerlerde yayınlanmıştı.

Böylece Prens Adalarından birine de ilk kez ayak basmış oluyordum.

Fakat o Ada yolculuğundan, ne yazık ki bende bulunmayan bu bir iki fotoğrafın yine görsel belleğimdeki silik izlenimleri dışında hiçbir şey anımsamıyorum...

Gemiye hangi iskeleden bindik, şimdi (o zaman da öyle miydi bilmiyorum) Lozan Zaferi Caddesi adını taşıyan cadde üzerindeki bu eve nasıl gittik, orada nasıl karşılandık, neler konuşuldu, İsmet İnönü neler söyledi, bütün bunlardan tek bir şey anımsamıyorum...

Heybeliada denizini, insanını, bu adanın kültürel ve coğrafi dokusunu daha sonraları tanıyacaktım...

Fakat bunlara girmeden önce de, öyle sanıyorum ki, Prens Adaları üstüne bazı genel bilgiler vermenin de zamanı artık geldi...

Prens Adaları Deyince

1. Prens Adaları Deyince

Coğrafya

Adalar, Batı kaynaklarındaki adıyla Prens Adaları (Pityusa / Pirinkiponisi/ Les Iles des Princes), Boğaz'ın güney ağzı ile İzmit Körfezi arasında, Bostancı-Maltepe-Kartal sahili karşısında, Büyükada, Heybeliada, Burgazada, Kınalıada, Sedef Adası, Yassıada, Sivriada (Hayırsızada), Tavşan Adası ve Kaşık Adası adlarını taşıyan dokuz adanın oluşturduğu bir İstanbul ilçesidir.

Toplam yüzölçümleri 10,48 km^2; İstanbul'a yaklaşık olarak uzaklıkları, en yakını Kınalıada, en uzağı Sivriada olmak üzere 7 deniz miliyle 13,5 deniz mili (25 kilometre) arasındadır.

Üzerlerinde Batmaz ve Vordonoz fenerlerinin bulunduğu Marmara açıklarındaki iki kayalık da takım adalar zincirinin içindedir.

Nüfus-yönetim

Yaklaşık 20.000 kişi olan yerleşik nüfus, Büyükada, Heybeliada, Kınalıada, Burgazada'da ve çok az sayıda olmak üzere de Sedef Adası'nda yaşamaktadır.

Yazlıkçılar ve günü birlik ziyaretçilerle bu nüfus yaz sezonunda yüz binleri bulmaktadır.

Yassıada, Sivriada ve Tavşan Adası yerleşime açık değildir. Günümüzde Adalar, İstanbul valiliğine bağlı bir kaymakamlıktır.

Hükümet Konağı ve Belediye binası Büyükada'da bulunmaktadır.

Bizans öncesi

Bizans öncesinde Roma egemenliğinde bulunan Prens Adalarının yaklaşık 2000 yıllık bir tarihe sahip olduğu tahmin ediliyor. Bu tarihe ilişkin çok az bilgi sahibiyiz.

Bilinenlerden en önemlisi, MÖ 298'de, Makedonya kralı Büyük İskender'in komutanlarından Antigonos'un oğlu Dimitrios Poliorkites'in Burgazada'da babasının adına ve anısına bir kale yaptırması ve adaya Antigoni adını vermesidir.

Bizans

Adalar bir dönem Türkler tarafından "Kızıl Adalar" diye adlandırılmış, Batılı kaynaklarda "Evliya Adaları", "Keşiş Adaları" gibi adlarla anılmış; kimi kez İstanbul ya da Kadıköy Adaları denilmiş, sonunda Prens Adalarında karar kılınmıştır.

Bu ad, özellikle ilk dört adanın Bizans döneminde gözden düşmüş saray ileri gelenleri için sürgün yeri olarak kullanılmasıyla açıklanmaktadır.

Bu sürgünlerin en ünlülerinden biri, imparator 6. Konstantinos'un annesi İmparatoriçe Eirene'dir. 780'de imparator olan Konstantinos'un ünlü annesi, Büyükada'da bugünkü Naki Bey Plajı'nın bulunduğu yerde kendisinin yaptırdığı "Kadınlar Manastırı"na sürgün edilmişti.

Bir başka ünlü sürgün, Malazgirt Savaşı'nda yenilerek tutsak düştükten sonra Alparslan tarafından ülkesine iade edilen, burada işkence edilerek gözlerine mil çekilip Kınalıada'da Hristos Manastırı'na sürgün edilen imparator Romen Diyojen'dir.

Bahtsız imparatorun herhangi bir iz kalmayan mezarının, bugünkü yetimhanenin yakınında bulunduğu söylenmektedir.

Öte yandan, özellikle Büyükada ve Heybeliada'da Bizans imparatorlarının yazlıklarının bulunduğu, İmparator 2. Justinianus'un MS 589'da -en ünlüsü Büyükada'da yaptırdığı saray olmak üzere- buralarda saray ve manastır gibi yapılar inşa ettirdiği, sonraki dönemlerde de bu uygulamanın devam ettiği bilinmektedir.

Özellikle Büyükada için kullanılmış olan Prens Adası nitelemesinin bu sarayla ilişkili olduğu da söylenir.

Yine Bizans döneminde yapılmış olup çeşitli nedenlerle ya tümüyle yıkılıp kaybolmuş, ya yıkıntıları kalmış ya da onarım ve eklerle biçim ve işlev değiştirmiş manastırlar, Prens Adalarının aynı zamanda rahip ve keşişler için bir çile doldurma yeri olduğunu da gösteriyor..

Nitekim Bizans kaynaklarında 8. yüzyıldan başlayarak bu konuda bilgilere rastlanmaktadır.

395-1453 yılları arasında 1000 yılı aşkın bir süre devam eden Bizans egemenliği döneminde Adalarda yaşayan köylü halkın başlıca işi balıkçılık ve küçük çiftçilikmiş.

1204 yılında 4. Haçlı Seferine çıkan Haçlılar Adalarda da yağma ve katliam yapmışlar. Bizans'ta Latin egemenliği 1261'e kadar sürmüş.

Adalar 1302'de Eğribozlu ve Giritli korsanların da saldırısına uğrayıp yağmalanmış.

Adaların Bizans dönemine ilişkin en ilginç kitaplardan biri Gustav Schlumberger'in dilimize de çevrilmiş olan "Prens Adaları" adlı yapıtıdır.

Bizans tarihi ve arkeolojisi konusunda yapıtları bulunan Schlumberger'nin bu kitabı 1884'teki İstanbul ziyaretinde derlediği tarih, doğa ve gündelik yaşam notlarından oluşuyor.

Kitabına "Napoli'nin Capri'si ve Ischia'sı varsa İstanbul'un da Prens Adaları vardır" cümlesiyle başlayan Schlumberger, Bizans İmparatorluğu döneminde bir sürgün ve çile doldurma yeri olan Adaların o dönemlerdeki ıssız ve iç karartıcı görünümüyle, kendisinin gezip gördüğü 19. yüzyıl Prens Adalarının şen ve canlı yaşamı arasındaki karşıtlığı vurguluyor.

2. Osmanlıdan günümüze Adalar

Yassıada önünde savaş

Adaların Türklerle karşılaşmaları İstanbul'un Fethi'nden daha önce, 1412'dedir.

Bu tarihte Yıldırım Beyazıt'ın oğullarından Musa Çelebi ile Bizans İmparatoru 2. Manuel Paleologos (Palaiologos) arasında Yassıada yakınlarında bir deniz savaşı yapılmış.

Konumuzla doğrudan ilgisi olmasa da, bu her iki kişilik üzerinde ayrıca durmak ilginç olacak.

Babası Beyazıt'la birlikte Timur'a esir düşen Musa Çelebi'ye, Timur bir süre sonra Bursa bölgesi emirliğini vermiş.

Musa Çelebi, Beyazıt'ın çok sayıdaki oğulları arasında süre gelen kanlı kardeş kavgaları sırasında bir ara Rumeli'deki Osmanlı eyaletlerinin tek egemeni olarak Edirne'de tahta geçmiş, kendi adına para bastırmış, Rumeli'nin yönetimini eline almış, İstanbul'u karadan ve denizden kuşatmış...

Edirne'deki egemenliği sırasında Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin Mahmud'u kazasker yapan, Bizans'la savaşından sonra 1413'te Çatalca ve İstanbul önlerinde kardeşi Mehmet Çelebi'yle yaptıkları savaşı kaybetmesi üzerine onun tarafından öldürtülen Musa Çelebi, Osmanlı şehzadelerinin kuşkusuz ki en dikkate değerlerinden biridir.

2. Manuel Paleologos (1350-1425) ise, 1391'de Hacı Bayram-ı Veli ile arasında geçtiğine inanılan bir diyalogda İslam dini ve peygamberi üzerine kötüleyici sözleri ile de ünlüdür.

Manuel'in "Bir İranlıyla 26 Diyalog" adlı kitabındaki 7. diyalogda geçen bu sözler, anımsanacağı gibi 12 Eylül 2006'da Papa 16. Benedict

tarafından gündeme taşınmış ve büyük gerilime yol açmıştı.

Bu uzak fakat ilginç çağrışımlardan sonra Adalarımıza dönelim...

Fetihten Tanzimata

Adalar, İstanbul kuşatması sırasında, Fatih Sultan Mehmet'in komutanlarından Gelibolulu balıkçı reisi Baltaoğlu Süleyman Bey tarafından 17 Nisan 1453'te ele geçirilmiş.

Fetih sonrasında büyük ölçüde terk edilmişlerse de kısa sürede canlılıklarını kazanmışlar.

Bunda Fatih Sultan Mehmet'in İslam dininden olmayan ahaliye gösterdiği hoşgörünün ve Adalarda Patrikhaneye toprak kullanım ve mülkiyet hakkı tanınmasının etken olduğu kuşkusuz. Seyahatnamesinde Evliya Çelebi, 17. yüzyılda Ada köylerinin sakinleri arasında zengin balıkçı reisleri bulunduğunu yazıyor.

Yine 17. yüzyılda, Osmanlı ve İstanbul tarihi başta olmak üzere çok çeşitli alanlarda ve türlerde ürün vermiş Eremya Çelebi (Kömürcüyan), Adaların güzel ve mamur yerler olduğunu, bazılarında Rumlara ait kiliseler bulunduğunu bildiriyor.

Fakat Adaların gerçek anlamda canlanmaya başlamaları, şehrin bir parçası olarak yerleşime açılıp hızla gelişme sürecine girmeleri, yabancılara mülk edinme olanağı tanıyan 1839 Tanzimat Fermanı iledir.

Tanzimat'tan Cumhuriyete

Adaları ilk kez 18. yüzyıl sonlarına doğru İstanbul'da yaşayan Fransızlar sayfiye yeri olarak benimsemeye başlamış; onları zengin

Rum, Ermeni ve Museviler izlemiş, Türklerin Adaları "keşfi" daha sonra gerçekleşmiştir.

Bundan sonra Adalar özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda daha çok sayfiye ve mesire yerleri olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Heybeliada'da 1831 yılında açılan Elen Ticaret Okulu ile yine bu adada Ortodoks din adamı yetiştirmek için 1844 tarihinde açılan Ruhban Mektebi, Tanzimat döneminin çoğulcu havasını yansıtıyor.

Galata Köprüsü'nden yapılan ilk vapur seferlerinin başlangıç tarihi 1846'dır.

1890'daki nüfus sayımında Adalar halkının yüzde elliye yakınının Rum Ortodoks (İstanbul genelinde bu oran yüzde 20'dir), yüzde 25'e varan bölümünün de Gregoryen ve Katolik Ermeni olduğu (İstanbul genelinde yüzde 16) saptanmıştır.

Bu nüfus yapısı 20. yüzyıl başlarına kadar büyük değişikliğe uğramamış; Rum ahalinin Adalardan ilk göçü 1. Dünya Savaşı sırasında Heybeliada'daki Rum okullarına Bahriye Nezaretince el konulması süreçlerinde başlamıştır.

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze

1923'te İstanbul'un kurtuluşunun ardından ve özellikle de Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki ahali değiş tokuşuyla Rum nüfus yoğunluğu Anadolu'nun birçok yeri ve İstanbul'da olduğu gibi Adalarda da büyük ölçüde azalmıştır.

1906 yılında kurulmuş olan İngiliz "Prinkipo Yacht Club", Cumhuriyet'ten sonra "Büyükada Yat Kulübü" olmuş, 1937 yılında ise "Anadolu Kulübü"ne devredilerek Atatürk'ün direktifi ile 1926'da kurulan ve önce Ankara'da hizmet veren Anadolu Kulübünün şubesi olarak etkinliğe başlamıştır.

Adaları, İstanbul'un diğer ilçelerinden ayıran temel özelliği, bunların hiçbirinin kara ile bağlantısı olmaması, resmi olanlar dışında motorlu taşıt bulunmaması, bu özellikleriyle de seçkin birer yazlık ve sayfiye yeri oluşlarıdır

2. Dünya Savaşı sonrasında, çeşitli halk topluluklarından oluşmuş yeni zenginlerin özellikle Büyükada'ya yerleşmeleriyle "yazlık yaşam" yeniden büyük bir renklilik ve hareketlilik kazanmıştır.

6-7 Eylül 1955 tarihindeki yağma ve çapul olayları İstanbul ve çevresinde bulunan ahalinin Yunanistan'a göçünün başlangıcı olmuş; 1960'larda bir bölüm Musevi'nin İsrail'e göç etmesi, aynı yıllarda çok sayıda İstanbul Rumu'nun Yunanistan'a yerleşmesi gibi nedenlerle, İstanbul Adalarında Müslüman halk sayısal olarak ilk kez öne geçmiştir.

Prens Adalarını, benim daha da çok benimsediğim adlarıyla İstanbul Adalarını şimdi tek tek incelemeye koyulabiliriz.

Fakat bunu, alışılageldiği gibi büyükten küçüğe sıralayarak değil, en çok tanıdığım, yaşamımda önemli bir yeri olan Büyükada'yı en sona bırakarak yapacağım.

Bu biraz da, çocukların en sevdikleri yiyeceği sona bırakmalarına benzetilebilir...

3. "Biz Heybeli'de her gece..."

Heybeliada farkı

Zaman içinde Demonisos, Demonese, Halki, Khalki vb. adlarıyla anılan, uzaktan bakıldığında heybeye benzediği için de Türkler tarafından bugünkü adı yakıştırılan Heybeliada, kimine Deniz Lisesini, kimine Ruhban Okulunu, kimine sanatoryumu, kimine Halki Palası, kimine Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın ya da İsmet İnönü'nün Köşkü'nü, kimine belki daha başka ve daha özel şeyleri çağrıştırsa da, Yesari Asım Arsoy'un sultani yegâh makamında bestelediği "Biz Heybeli'de Her Gece Mehtaba Çıkardık" dizesiyle başlayan şarkı; genç, yaşlı, orta yaşlı, herhâlde birçoğumuzun ortak belleğindedir.

Gerçi Melih Cevdet'in (kimilerine göre Nurullah Ataç'ın) "her gece mehtap mı olurmuş..." diyerek ünlü şarkıyı alaya aldığı söylenirse de, Yesari Asım Arsoy'un bu unutulmaz ezgileri de klasik müziğimizin ve hayatlarımızın repertuarında yerini almıştır...

Sanırım çoğumuz gibi benim de ilk gençlik yıllarımdan bu yana ("Ömrüm Seni Sevmekle Nihayet Bulacaktır", "Zamanla Belki Geçer Bu Aşk da Hicran da", "Akasyalar Açarken", "Sen Olmasaydın Eğer", "Ayrı Düştüm Sevgilimden" vb. vb...) birçok şarkısı dilimden düşmeyen Yesari Âsım Arsoy'un "Adalardan Bir Yar Gelir Bizlere" şarkısının da bestecisi ve söz yazarı olduğunu bu çalışma sırasında öğrendim...

Heybeliada ilk bakışta Büyükada'nın gölgesinde kalmış gibi görünse de biraz daha yakından bakıldığında hiç de böyle olmadığı, bazı bakımlardan "ağabeyi"ne fark attığı bile söylenebilir... Şimdi bu farkları gözden geçirelim...

Dört tepe, dört liman, en çok çamlık alan

Çok eski zamanlarda altın da içeren engin bakır madeni yataklarının bulunduğu (Halki adı Rumca bakır anlamına gelen Halko'dan bu nedenle türetilmiş) Heybeliada, Prens Adaları içinde yüz ölçümüne

göre çamlık alana en fazla sahip olandır.

Bizans ve Osmanlı dönemlerinde sayfiye yeri olarak kullanılması bu nedenledir.

Türkiye'nin ilk verem hastanesi Heybeliada Sanatoryumunun 12 Haziran 1924'te Atatürk'ün direktifiyle burada kurulmuş olmasının nedeni de budur...

Heybeliada dört tepe ve dört limandan oluşuyor.

En yükseği Değirmentepe (136 m) olan tepelerin tümü (ötekiler: Taşocağı Tepesi, Makarios Tepesi ve Ümit Tepesi) çam örtüsüyle kaplı.

Limanların en önemlileri Çam Limanı ile Bahriye Limanı'dır. 22 Temmuz 1899 günü çıkan bir yangında Heybeliada çamlıkları büyük zarar görmüş; bir yıl sonraki bir başka yangında da Ada'nın eğlence merkezi olan ünlü "Ambela"; bağları, bahçeleri, çardakları ve gazinolarıyla tümüyle yok olmuş.

1938 yazında bir Pazar sabahı Çam Limanı'nda başlayan yangın da Değirmentepe'ye kadar Heybeliada'nın güneyindeki çamları silip süpürmüş.

Bunlara karşın bugün de, benim birkaç hafta önce başıma geldiği gibi, yanlış bir yön tutturursanız, tepeleri çevreleyen yollarda ve çamlıkların içinde yolunuzu yitirip doğru yönü buluncaya kadar saatlerce taban tepmeniz olasıdır.

Çam Limanı'nın üzerinde kurulan ve adı yıllarca Heybeliada'yla özdeşleşmiş olan Sanatoryumun kapısına 30 Eylül 2005 tarihinde neden kilit vurulmuş olduğu, inandırıcı yanıt bekleyen bir sorudur.

Sanatoryumun hizmete başladığı 1924 yılında ilk hastalarından birinin o yıl hastalanan İsmet İnönü olduğunu, sonraki yıllarda Rıfat

Ilgaz, Ece Ayhan gibi yazar ve şairlerimizin de burada tedavi gördüklerini ayrıca belirtelim.

Evliya Çelebi'nin anlatımıyla Heybeliada

Evliya Çelebi (1611-1683), 1641'de uzun yıllar sürecek gezisine çıkarken ilk uğrağı Heybeliada'dır. (Gezgin ruhu taşıyan biri olarak, Adalar içinde benim de ilk uğrağım Heybeliada olduğundan, üstatla bu benzerliğimiz hoşuma gitti!)

Çelebi'nin anlatımıyla 17. yüzyıl Heybeliada'sına göz atalım: zevk ve neşe ile Heybeliadası'nın önüne vardık. Heybeliada: İstanbul'a on sekiz mil uzaklıktadır. Çevresi dokuz mildir. Mamur ve bakımlıdır. Bir manastırı var. Yılda bir kere Rumlar kayıkla gelerek ziyaret ederler. Ada halkının hepsi zengin Rum reislerdir. Abi-hayat gibi suyu ve gönül açıcı bağları vardır. İdarecileri Bostancıbaşı ile yeniçeri yasakçısıdır." (Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi, A.S. Kahraman- Y. Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005)

Üç buçuk yüz yıl sonra yolu tekrar düşecek olsa Heybeliada'da neleri yadırgar neleri severdi bilemem ama, Yahya Kemal'in sözleriyle Yesari Asım'ın bestesi hiç kuşkum yok ki, Evliya Çelebi'nin de zevkine uzak düşmezdi.

Schlumberger'in şairane betimleri

Adalar üzerine kitabında Schlumberger Heybeliada'ya geniş yer ayırıyor. Belli ki en çok Heybeliada'nın doğasından etkilenmiş. Burgaz'ın (o dönemde, şimdi ise ne yazık ki Ekim 2003'teki yangından sonra) "çoğunlukla çıplak olan tepeler"ini ve "daha kısır topraklar"ını geride bıraktıktan sonra Heybeliada'da "gölgeli yamaçlar"a ve "dilber tepeler"e kavuşulduğunu anlatıyor.

Bu ada, onun sözleriyle, "sahillerinin çeşitliliği, koylarının romantizmi, gölgeli köşelerinin genişliği" ile büyük bir çekiciliğe sahiptir.

Schlumberger, İstanbul Adalarının en güzel ve ünlü manastırlarının da burada olduğunu belirtiyor.

Nitekim bunların en önemlilerinden biri olan Aya Triada Manastırı Heybeliada'dadır.

Aya Triada Manastırı

MS 809'da İstanbul Patriği Aziz Fotios tarafından, Adanın kuzeybatısında, çamlarla kaplı Ümit Tepesi'nde (eski adı Papaz Dağı) inşa edilmiş olan dünyaca ünlü Aya Triada Manastırı Bizans döneminde kimi kez bir tapınma ve dinlenme yeri, kimi kez sürgün mekânı olarak kullanılmış.

İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethi sonrasında da varlığını sürdürdüğü bilinmektedir.

Kilisesi birçok kez yıkıma uğrayıp yeniden inşa edilmiş. Günümüzdeki kilise, Patrik 4. Germanos ve Padişah Abdülmecid döneminde, 1 Mayıs 1844 tarihinde açılmış.

Manastırın kuruluş yıldönümü, Ortodoks inancına göre Aziz Fotios yortusu, günümüzde de her 6 Şubat günü kutlanıyor. Aya Triada Manastırı'nın muazzam kitaplığında on binlerce kitap bulunduğu biliniyor.

Bu kitaplar arasında, dinbilime ilişkin olanların yanı sıra ve birçok dilde, Yunan ve Latin Klasikleri, Bizans ve Roma tarihleri, sözlükler, hukuk, arkeoloji, sanat tarihi vb. alanlarda değerli ve nadir yapıtlar yer almaktadır.

Bu kitaplığın, göz bebeği gibi korunması ve yararlanılması gereken büyük bir kültür ve tarih hazinesi olduğunda kuşku yok.

Rum Ruhban Okulu

Ortodoks din adamı yetiştirilmesi amacıyla Aya Triada Manastırı bünyesinde Heybeliada Rum Ruhban Okulunun açılmasının tarihi ise 1844'dür.

İkiz tepelerin önünde bulunan tepe üzerinde, çamlık içindeki Ruhban Okulunun 1971'deki kapanışına kadar verdiği 1000'e yakın mezunu arasında İstanbul, İskenderiye, Antakya, Atina ve Arnavutluk'ta Patriklik ve Başpiskoposluk makamlanına yükselmiş din adamları bulunmakta.

28 Haziran 1894 depreminde büyük ölçüde yıkıma uğrayan okul binası Beyoğlu'ndaki Zoğrafyon Rum Lisesinin de mimarı olan Periklis Fotiadis tarafından yeniden tasarlanmış, 2. Abdülhamit'in izniyle 1895'te temeli atılarak kısa süre içinde de inşa edilip hizmete açılmış.

1964-1965 ders yılında yabancı uyruklu öğrencilerin okula alınması dönemin siyasi yönetimince yasaklanıyor ve 1971 yılında da özel yüksek okulların kapatılmasına ilişkin yasa gereğince okulun kapısına tümüyle kilit vuruluyor.

Uluslararası öneme sahip ve bu anlamda da haklı bir ilgi odağı olmayı sürdüren Heybeliada Ruhban Okulunun geleceği günümüzde de tartışma konusu.

Başkaca Manastır ve Kiliseler

Büyükada yönünde (Nizam bölgesine karşı) yüksekçe bir falez üzerinde bulunduğu için Türklerin Uçurum Manastırı adını verdikleri Aya Yorgi (Ayios Yeorgios, Saint George) Manastır ve Kilisesi'nin kuruluş tarihi 15. yüzyıla uzanıyor.

Bir başka ünlü Heybeliada manastır ve kilisesi, Heybeliada'nın Yassıada yönüne bakan Aya Spridon Manastırı ve halkın Terk-i Dünya dediği (doğrusu Tarik-i Dünya) kilisesidir. Şimdi sadece yortu zamanlarında uğranan bu manastır ve kilise bir zamanlar sadece Hıristiyanların değil Müslümanların, özellikle de kadınların uğrak ve adak yeri imiş. (Schlumberger kitabında, Heybelinin en ücra kıyılarından birinde, duyduğuna göre bir "münzevi"nin/tarik-i dünyanın, yaşamakta olduğunu yazıyor.)

Makarios Tepesi'ndeki Makarios Manastırı, çarşı içindeki Aya Nikola Rum Ortodoks Kilisesi başkaca dinsel ve tarihi yapılardan..

Aya Yorgi Manastırı'nın önündeki yola yakın bir yerde "Süslü Mezar" diye anılan bir özel anıt mezar, gerisinde sanki özel bir aşk öyküsünün, bir sadakat ve gönülden bağlılığın izlerini taşıyor.

Kubbesi ve renkli camları, içindeki yüksek kaide üzerinde İtalya'dan getirilmiş melek heykelleriyle bu gerçekten süslü mezarı, İngiltere'nin Gemlik başkonsolosu Kangelidis karısı için 1868'de yaptırmış. Kangelidis'in kendi mezarı da avluda, karısının yanı başında.

Bir başka dokunaklı anıt mezar, 1829 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Edirne yöresinde esir düşerek İstanbul'a getirilip Heybeliada'daki Panayia Manastırı'na yerleştirilen 24 subay ve 1000 erden, çeşitli nedenlerle ölerek buraya gömülen 300 Rus askeri anısına, Deniz Lisesi üstünde, Âşıklar Yolu'nun başlangıcında, yol kıyısına dikilmiş "Rus Esirler Abidesi"dir.

Birkaç cümle içinde özetleniveren bu esirler anıtı öyküsü de, içinde sayısız acı ve hasret barındırıyor.

Deniz Lisesi üst binasının avlusunda ise, Bizans'ın son yapısı olduğu söylenen, Meryem'e adanmış küçük bir kilise bulunmakta.

Karacas Köşkü'nden Deniz Lisesine

Kadıköy Metropoliti iken yukarıda andığımız Aya Yorgi Manastırı'nı 1757'de kendine bağlayarak onartan 3. Ioannikos Karacas bir süre sonra Patrik seçilmiş, fakat görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle azledilerek gönderildiği Aynaroz'da yaşadığı dört yıllık sürgün hayatından sonra Heybeliada'daki bu manastıra kapanmış.

Bir zaman sonra da kendisine bugünkü Deniz Lisesinin bulunduğu yerde büyük bir köşk yaptırmış.

Karacas'ın ölümünden sonra boş ve sahipsiz kalan köşk, bahriyede yenilik hareketlerine başlayan 3. Selim'in leventlerinin talim yapacakları bir kışlaya dönüştürülmeye uygun görülmüş; böylece de bu yapı 1800 yılında Levent Kışlası olmuş. Daha sonra da Kasımpaşa'daki Bahriye Okulu buraya taşınmış.

Atatürk'ün 27 Mayıs 1928'de ziyareti sırasında verdiği direktifle Bahriye Mektebinin adı Deniz Lisesi olarak değiştirilmiş, üç yıllık lise eğitimine iki yıllık harp okulu eğitimi de eklenerek okulun adı Deniz Harp Mektebi ve Lisesi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda Mersin'e nakledilen okul 1946'da eski yerine dönerek Deniz Harp Okulu adını almış; bu okulun 1985'te Tuzla'daki kampüsüne taşınması ile de Heybeliada'daki okul yine Deniz Lisesi olarak kalmıştır.

Ada iskelesi yanında, sahil boyunca uzanan Deniz Lisesinden başka, ikiz tepeler arasında da lisenin üst binası bulunmaktadır.

Elen Ticaret Okulu ve Halki Palas

Ruhban Okulunun açılışından on üç yıl daha önce, Panayia Kamariotissa Manastırı'nın bulunduğu aynı bölgede, 1831 yılında açılan Elen Ticaret Okulu, kapatılıp Rum Kız Eytam (yetimler) Okuluna dönüştürüldüğü 1918 yılına kadar, imparatorluğun en büyük özel ticaret okulu olarak öğrenci yetiştirmiştir.

Yetimler Okulu da 1944'te devletleştirilerek yine Deniz Kuvvetlerine

devredilmiş.

Adını Heybeliada'nın eski adından alan Halki Palasın tahminen 1852-1862 yılları arasında bu okul tarafından yine aynı bölgede yaptırılmasındaki amaç, Anadolu içlerinden ve imparatorluğun çeşitli yerlerinden çocuklarını ziyarete gelen öğrenci yakınlarının barındırılması imiş.

Eskiden Meryem Ana Yolu diye anılan (günümüzde İsmet İnönü / Refah Şehitleri Caddesi) üzerinde bulunan Halki Palas, 19. yüzyıl ortalarından günümüze; müstesna yapısı, deney birikimi, tarihsel değeri ve sunduğu modern olanaklarla, Adaların ve İstanbul'un en seçkin konaklama kuruluşları arasındadır.

Halki Palastan söz açılmışken, Heybeliada'daki başkaca dinlenme ve eğlenme olanaklarından da kısaca söz edelim:

Adanın arka tarafında bulunan Alman Koyu tekneler ve yatlar için elverişli bir barınak olduğu kadar, denize girmek bakımından da mükemmel bir doğal plajdır.

Kaşık Adası'na bakan tarafta ise halk plajı ve Deniz Kulübü tesisleri ile Değirmen Burnu piknik alanı bulunmaktadır.

"Vidalı Köşkün peşinde"

2 Mart 2002 tarihli Hürriyet gazetesinde, "Vidalı Köşk'ün Peşinde" başlıklı haber röportajda, halk arasında Abbaspaşa Köşkü diye bilinen Mısırlı Abbas Halim Paşa Köşkü'nün ilginç öyküsünü okuyoruz.

Bazı internet kaynaklarında, bir ilk yanlışlığın araştırılmaksızın yinelenmesi sonucu Abbas Hilmi Paşa Köşkü diye geçen "Vidalı Köşk"ün öyküsü özetle şöyle:

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunu, Halim Paşa'nın oğlu, Sadrazam Sait Halim Paşa'nın kardeşi olan Abbas Halim Paşa (1886-1934), uzun yıllar Avrupa'da kaldıktan sonra İstanbul'a yerleşmiş. 2. Abdülhamit döneminin son yıllarında Şurâ-yı Devlet üyeliğine atanmış. Valilik, bakanlık yapmış. İngilizlerin Malta'ya sürdüğü aydınlar ve devlet adamları arasında yer almış. Sürgün sonrası bir süre İstanbul'da yaşadıktan sonra Mısır'a dönmüş. Fakat bu arada, günümüzde de Heybeliada'nın Abbas Paşa Mahallesi diye tanınan kuzeybatı kesimindeki Abbas Paşa köşkleri (Harem, Selamlık ve Bendegân Köşkleri) ile Beyoğlu'ndaki Mısır Apartmanı'nı yaptırmış...

Hürriyet'teki Bülent Ovacık imzalı haberden derlediğim bilgiyle, Fener'deki Demir Kilise, Tokatlıyan Oteli, Sansaryan Hanı, Cibali Tütün Fabrikası, Mısır Apartmanı gibi birçok önemli yapıya da imza atmış mimar Hovsep Aznavur'un tasarımı olan Abbas Paşa Köşkü, taşları Malta'da kestirilip gemilerle Heybeliada'ya getirildikten sonra, tek çivi kullanılmaksızın, numaralı taşlar vidayla monte edilerek yapılmış...

Fakat Batı'da "Mısır'ın Canlanışı" diye adlandırılan bir üslupla yapılmış olan bu müstesna köşk, Abbas Halim Paşa'nın vasiyeti üzerine 1945 yılında yine parça parça sökülerek Mısır'a taşınmış... Bu köşk ulusal bir değer değil miydi, sökülüp taşınmasına izin verilmemesi olanaksız mıydı, bir başka konu...

Söz konusu haberde, geriye temel taşları kalan köşkün, yine değerli bir mimarın araştırmaları ve çabaları sayesinde temelleri üzerinde yeniden yükselmesinin mümkün olduğu belirtiliyorsa da görünen o ki aradan geçen yıllara karşın bu yönde herhangi bir adım atılmış değil.

Ülkemizde ileriye doğru atılmaya çalışılan adımlar ya çeşitli engellerle karşılaşıyor ya da az çok da olsa sonuç alınması için akıl almaz dolambaçlı yolların aşılıp çok uzun bir zaman geçmesi gerekiyor... Tıpkı Hüseyin Rahmi Gürpınar Köşkü'nün acıklı, hüzün verici, düşündürücü öyküsündeki gibi...

"Kuyruklu yıldız altında bir ev"

Hüseyin Rahmi Gürpınar (1864-1944) bizim halkçı edebiyatımızın en büyük temsilcilerinden biri, belki de en büyüğüdür. Onun adı bana Aziz Nesin'i çağrıştırır.

Bu iki büyük yazarımızı karşılaştıran bir inceleme anımsamıyorum. Fakat mutlaka vardır, olmalıdır.

İyi yürekli bir mizah bence ikisinin de başlıca yazarlık özelliklerindendir.

Güldürürken düşündüren, aynı zamanda da gözlerinizi yaşartabilen...

Hüseyin Rahmi'yi okumayalı yıllar geçti. "Kuyruklu Yıldız Altında Bir Izdivaç", "Kaynanam Nasıl Kudurdu?", "Ben Deli miyim?", "Şıpsevdi", "İki Hödüğün Seyahati", "Gulyabani" vb... Aklıma ilk gelen bu yapıt adlarını sıralarken de onları bir kez daha, kimilerini ilk kez okumak için sabırsızlanıyorum....

Hüseyin Rahmi Gürpınar bizim 20. yüzyıl edebiyatımızın, bütünüyle çağdaş edebiyatımızın bir klasiğidir.

Heybeliada'daki köşke yılllar önce bir kez gitmiştim. Adalar üzerine bu kitapçığı yazmaya koyulduğumda, bir pazar günü, yolumu özellikle de Hüseyin Rahmi Köşkü'nü ziyaret için Heybeliada'ya düşürdüm...

Sevindim, duygulandım, üzüldüm...

Sevindim, çünkü köşk tümüyle yıkılıp gitmekten, sevgili yazarımızın anısı tümüyle silinmekten ve geride bıraktığı eşyalar, notlar, yazışmalar yok olmaktan kurtulmuştu.

Bu kurtuluşun öyküsünü bir Adalar Vakfı Yayını olan "Kuyruklu Yıldız Altında Bir Ev" adlı kitapta okuyabilirsiniz, okumalısınız... Köşkü ziyaretinizde bu kitaptan edinmeniz mümkün.

Ayrıntıya girmek, gerçekten de dolambaçlı bir yılan hikâyesine benzeyen öyküyü burada özetlemek olanaksız. Fakat Hüseyin Rahmi'yi bu anlamda bize yeniden kazandıran, başta dönemin Adalar kaymakamı (ve günümüzdeki Belediye Başkanı) sayın Mustafa Farsakoğlu ile eşi Hatice Farsakoğlu olmak üzere, herkese teşekkür borçluyuz. Kuşkusuz, dönemin Kültür Bakanı İstemihan Talay'a ve Perihan Ergun başkanlığındaki Ada Dostları Derneği'ne de.

Duygulandım, çünkü Hüseyin Rahmi Gürpınar kurtarılabilen eşyaları, yatak odasındaki bir portmantoya düzgünce asılmış siyah fötr şapkası, siyah takım elbisesi ve pelerini, salonda ve öteki odalarda sergilenen dantelleri, yastık yüzü işlemeleri, ince bir zevki yansıtan fincan ve tabak takımlarıyla oradaydı...

Ve yine, kurtarılabilen kitaplarıyla...

Eski ve yeni harfllerle basılmış Türkçe kitapların yanı sıra Fransızca, İngilizce, Almanca kitapların çokluğu ve konu çeşitliliği yazarın kültür ufkunun ve ilgi alanının genişliğini gösteriyordu. İşte not edebildiklerimden bazıları:

Goethe-Tüm Yapıtlar (Almanca)

Şolohov-Durgun Don (Fransızca)

Bocaccio-Dekameron (Almanca)

Rus-Japon Savaşı (2 cilt, İngilizce)

Macarca büyük bir ansiklopedi serisi Dickens, Wagner, Diderot biyografileri (yanlış anımsamıyorsam İngilizce)

Eski harflerle pek çok kitap... vb.. vb...

Ve üzüldüm... Çünkü büyük bir yazarımızın 1910'lu yıllarda kendi olanaklarıyla yaptırdığı, yaşamdan ayrılacağı 1944 yılına kadar (Kütahya milletvekili olduğu 1936-1943 yılları dışında) bütün ömrünü

geçirdiği, yapıtlarının neredeyse tümünün yazıldığı, kitaplarının ilk baskılarının ve dosyalanmış yazışmalarının, başkaca notlarının bulunduğu bu paha bilimez kültür hazinesi, yine de bakımsız, korunaksız ve sahipsizdi.

Hüseyin Rahmi Gürpınar Köşkü'nü bir kez daha yıkıntıya dönüşmekten kurtarmak, gerçek anlamıyla bir müze eve dönüştürmek, her şeyden önce bir yurtseverlik görevidir.

Heybeliada'da iz bırakmış başkaca yazarlarımız

Hüseyin Rahmi'nin yakın dostu, 2. Meşrutiyet döneminde birlikte "Boşboğaz ile Güllâbi" adlı bir mizah dergisi çıkardıkları, yazar, gazeteci, aynı zamanda şarkı sözü yazarı, besteci ve tarihçi Ahmet Rasim (1865-1932) Heybeliada'da iz bırakmış yazarlarımızdandır.

Ahmet Rasim, Heybeliada Hüseyin Rahmi Sokağı'nda bulunan (ölümünden sonra satılan) evinde vefat etmiş, o da son yolculuğuna Hüseyin Rahmi Gürpınar gibi burada uğurlanmış.

20. yüzyıl edebiyatımızın en büyük isimlerinden, aydınlanma ve sosyalizm savaşının en seçkin öncülerinden Aziz Nesin da Heybeliada doğumludur (20 Aralık 1915). Özyaşam anlatısı türünde edebiyatımızın başyapıtlarından "Böyle Gelmiş Böyle Gitmez"de Heybeliada'ya ilişkin çocukluk anıları da yer alıyor.

Heybeliada bu büyük hemşehrisine sahip çıkmakta daha fazla gecikmemelidir.

Yapıtlarında Heybeliada'yı yaşatan bir yazarımız da Zeyyat Selimoğlu'dur. Doğan Hızlan, Hürriyet gazetesindeki köşesinde, "Penceredeki Yalnız Adam" başlıklı yazıda, Selimoğlu'nun ölümünden, son yolculuğuna çok sevdiği Heybeliada'da uğurlanışından, Heybeliada'daki Çiçekli Dağ Sokağı'nın adını taşıyan öyküsünün yazılışından duygulu bir anlatımla söz eder.

Selimoğlu'nun "Aramızdaydı O Gün" adlı kitabındaki "Bir Ada Soyunuyor" başlıklı öyküsünün konu örgüsü de Heybeliada'ya ilişkindir..

Orhan Pamuk'la yapılan bir söyleşiden "Sessiz Ev"in burada yazıldığını öğreniyoruz..

Doğma büyüme Heybeliadalı bir yazarımız olan Feryal Orhon Basık'ın öyküleri de hemen hemen bütünüyle Heybeliada yaşamını yansıtmaktadır...

4. Burgazada

"Sofya'da 1980 Yılında

"Yaşamlarımızda yer etmiş, unutulmayacak mekânlar vardır. Burgazada benim için bunlardan biridir.

İlk ayak bastığım olmasa da Adalar içinde ilk göz ağrımdır diyebilirim.

İlk ve tek çocuğum kızım Barış'ın Kasım 1979'da dünyaya gelişinin ertesi yılında, 1980 yazında Burgazada'da bir ev kiralamıştık.

Tepede, orman içinde, kulübeden az büyük, belki de tek odalı bir masal evceğiziydi bu.

Ben hemen her sabah denize önceden gitmiş olurdum. Bir zaman sonra annesi Barış'ı bebek arabasında getirir, daha sonra benim kucağıma verirdi.

Sonraları Fransa'da ilkokul öğrencisiyken başarılı yüzücü nişanı bile alan kızım o sırada denize girmekten hiç haz etmez, kıyameti koparırdı.

Ben de onu denize alıştırmak için bin bir dil dökerdim. O yaz Burgazada'da geçirdiğimiz on beş günlük süre içinde bizim sabah ritüelimiz gibi bir şey olmuştu bu.

"Sofya'da 1980 Yılında" başlıklı şiirimin bazı dizeleri o günlere ilişkindir:

Burgazada'da bebeğim ilk kez

Denizi duydu minik vücudunda...

Burgazada'ya ilişkin dizelerde ve şiirin bütünündeki özlem boşuna değildi.

12 Eylül 1980 hışım gibi gelmişti.

Darbe sonrasında ben de bir süre arandıktan sonra aramaların ardı kesilmiş, önceden aldığım bir davetle Sofya'ya gidebilmiştim.

Şiir şu dört dizeyle başlar:

Sofya'da 1980 yılında

Döktü altın yapraklarını Eylül

Açıldı içimde alevden bir gül

Bütün acıların inadına...

1980'e ülkeyi neredeyse hemen her gün sarsan siyasal cinayetlerle girmiştik.

O sırada Türkiye Yazarlar Sendikası genel sekreteriydim. Arkadaşlarla "Sanat Emeği" dergisini çıkarıyorduk.

"Mustafa Suphi Destanı" henüz kitaplaşmıştı.

Gündüzlerimiz her an herhangi bir yerden ateşlenecek silahın hedefi olmak kuşkusuyla, gecelerimiz herhangi bir saatte evlerimizin basılarak öldürüleceğimizin tedirginliğiyle gerilmişti..

Diş hekmi Sevinç Özgüner bir gece evi basılarak katledilmişti. Yazar arkadaşımız Ümit Kaftancıoğlu, sokak ortasında böyle öldürüldü.

Ve yaşam devam ediyordu. 12 Eylül böyle bir zamanda hışım gibi indi. 1980 güzünü Sofya'da karşıladım.

Şiirin bitiş dizeleri ise şöyledir:

Sofya'da 1980 yılında

Eylül'le yeniden karşılaştık

İki eski sevgili gibi kucaklaştık

Yarım kalmış bir aşkın burukluğuyla

Böylece daha birkaç ay önceki Burgazada yazı, orman içindeki kulübemsi ev, deniz kıyısındaki sabah sevinçleri uzak bir anıya, yakıcı bir özleme dönüşmüştü.

Fakat Adalar benim yaşamımda zaten hep biraz böyledir. İki yıl sonra da Maltepe Askeri Cezaevinin avlusunda Büyükada'ya bakarak "Hapishanede Bir Sabah Türküsü"nü yazacak, daha sonra da yurt dışı sürgünümün başladığı 1984'te, Calais Limanı'nda bir geminin güvertesinde yazdığım şiire de bir Büyükada yazının özlemi sinecekti...

Biraz tarih ve coğrafya

Prens Adaları, ya da İstanbul Adaları, bir başka adlandırmayla da Marmara Takım Adaları içinde Burgazada büyüklük bakımından üçüncü sırada yer alıyor.

Bu nedenle ortanca kardeşe benziyor. Hem de kız kardeşe... Ama 2003 Ekimindeki o feci yangında bu kız kardeşin güzelim saçları yanıp kül oldu.

O günlerde "Cumhuriyet'teki köşemde yayınlanan bir yazımda derin

bir üzüntüyle söz etmiştim bundan.

Şunca zaman geçtikten sonra da Kabataş üzerinden Büyükada'ya giderken, Burgazada'ya bakamıyorum.

Canım acıyor.

Ada Dostları Derneğinin, sevgili Perihan Ergun ablanın öncülüğünde yangının hemen ertesinde ağaçlandırma çalışmalarına başlandı ama yaratmak yok etmek kadar kolay ve kısa sürede gerçekleşecek bir şey değil ki!

Tarihe ve coğrafyaya dönelim...

Eni ve boyu yaklaşık iki kilometre olan Burgazada, tepe bakımından iki ağabeyi kadar zengin değil. Bugün Bayrak Tepesi diye adlandırılan tek tepeye önceleri Hristos (İsa) Tepesi deniyormuş. (Askeri adlara merakımızı bir Kıbrıs yolculuğumda da gözlemlemiş, "Kıbrıs Günlükleri" başlığı altında yazdığım şiirlerimden birinde buna değinmiştim. Magosa yakınlarında Galatya adındaki köyün adı Mehmetçik olarak değiştirilmişti. Galatya “sütbeyaz” demekmiş. İlle de değiştirilecekse hiç değilse Sütbeyaz Köyü denseydi diye yazmıştım o şiir dizisinde.. Bu askeri ad koyma merakı Büyükada'da /Türkyılmaz Cad. vb.../ fazlasıyla karşımıza çıkıyor...)

Tarihi izlemeyi sürdürelim...

Antigoni'den Burgazada'ya

Adı ilk çağlarda güvenilir liman anlamında Panarmos olan Burgazada'ya daha sonra Antigone (ya da Antigoni) denilmesinin öyküsü oldukça ilginç.

Makedonya kralı Büyük İskender'in generallerinden Demetrius

Poliorcetes MÖ 298'de ordusuyla Marmara'ya indiğinde Burgazada'daki tepeye bir kale yaptırmış ve babası Antigone'nin adını ölümsüzleştirmek için de adaya onun adını vermiş...

Bu olay ve tarih, sadece Burgazada bakımından değil, takımadalarının bütününde yerleşimin başlangıcı konusunda bilinen en eski veri olarak kabul ediliyor.

(Bir babaya böylesine bir bağlılığın beni çok etkilediğini itiraf ederim. Kimdi bu baba Antigone? Internete girdiğimde, karşıma yabancı dillerde çıkan kaynak sağanağı karşısında şaşkına döndüm. Tam adıyla Antigonus I Monopthalmus. Tekgözlü Antigonus... İskender'in ünlü komutanı, denebilir ki sağ kolu... İskender'in ölümünden sonra Makedonya kralı olan Antigonus, Burgazada'ya onun adını verecek olan oğlu Demetrius'la birlikte katıldığı bir savaş sırasında can vermiş... Baba ve oğulun öyküsü özetle bu...Fakat tarih gerçekten baş döndürücü!)

Fetih sonrasında Burgazada'ya Rumca kale burcu anlamına gelen Pyrgos'tan bozma olarak Burgaz denmiş. Piri Reis'in "Kitab'ül Bahriyye"sinde Burgazlu diye geçiyor... Sonuçta bu ad yine de Demetrius'un yaptırdığı kaleyle ilgili olsa gerek. Evliya Çelebi'nin 1641'de Bursa'ya giderken gördüğü "deniz kenarında dört köşe küçük kale" Demetrius'un yaptırdığı kale olmalı. Kimi kaynaklarda bu kaleden şato diye söz ediliyor. Tarih baş döndürücü olduğu kadar da karışık. Doğru bilgiye ulaşmak her zaman kolay değil.

Methodios'un öyküsü

Burgazada tarihinde iz bırakmış en önemli kişilik Patrik 1. Methodios'tur. Sirakuza doğumlu Methodios (788/800-847), çok gençken, varlıklı ailesi tarafından eğitimini tamamlaması amacıyla Konstantinopolis'e gönderiliyor. Fakat o bir manastıra kapanarak baş keşiş oluyor. Sonra da Patrikliğe kadar yükseliyor. Burada ayrıntıya girilmesi gerekmeyen din kavgaları sırasında Bizans'ın "ikona kırıcı" egemenleri tarafından işkence edilerek sürüldüğü Burgazada'da bir hücre (ya da lahit) içinde yıllarca çile dolduruyor. Ortodoksluğun en saygın azizlerinden biri olan Methodios'un çile doldurduğu yerde

bugün Aya Yani Kilisesi (Aghios loannes Prodromos) bulunmaktadır. Zaman içinde çeşitli nedenlerle hasar görüp onarılan, 1894 depreminde kullanılamayacak duruma gelerek yenisi inşa edilen kilise, Ada'daki Rum halkının kullandığı cemaat kilisesidir.

Metamorfosis Manastırı

Bayrak Tepesi'ndeki Hristos (Metamorfosis) Manastırı'nın da ilginç bir öyküsü var. Makedonya İmparatoru Vasil tarafından 9. yy'da yaptırılan manastırın yerine 1603'te yeniden inşa edile manastır 4. Murat'ın saltanatı sırasında (1612-1640) burada yapılan ayinlerde yakılan ateşlerin İstanbul'da yangın kaygısı uyandırdığı (herhalde bahanesiyle) yıktırılmış; 1828 Yunan ayaklanmasının önderlerinden Burgazadalı H. Hurmuzis bu manastırın kalıntıları ile buraya bir ev ve bir şapel inşa ettirmiş. Ölümünden sonra burada defnedilen bu ilginç kişi Burgazada'yla ilgili olarak "I Nesos Ntigoni" adlı bir monografinin de yazarı. Burgazada Rum Mezarlığı da Hristos Manastırı yakınında bulunuyor.

İlkin kim söylemiş bilmiyorum ama, benim pek benimsediğim"Gidip görmediğin yer senin değildir" ilkesine uyarak, serince bir ilkbahar günü, fotoğraf çekmekle görevli genç arkadaşla birlikte Bayrak Tepesi'nin yolunu tuttuk... Kır yolunda uzun süre yürüdükten sonra uzakta belli belirsiz görülen karaltı Metamorfosis Manastın olabilir miydi? Yaklaştıkça çizgiler belirginleşti. Bir an, Ortaçağları anlatan bir film izliyormuşum duygusuna kapıldım... Bir yanda Kaşık Adası, Burgaz ve Heybeli arasındaki deniz koridorlarının eşsiz güzelliği, o tanımsız lacivert... Bir yanda cömertçe fışkırmış sapsarı mimozalar, apak erik tomurcukları, pembe narçiçekleri ve başkaca çiçekler... Karşımızda ise yaklaştıkça büyüyüp somutlaşan, soğuk ve karanlık görünümüyle sizi hem ürkütüp hem içine doğru çağıran Metamorfosis Manastiri...

O ilkbaharı, çevrenin ve aşağıdaki denizin ruhunuzu ve gözlerinizi donatan renklerini ve bütün bunların hem içinde hem dışında yaşamını sürdüren Ortaçağ hayaletini hiç unutamayacağım...

Başkaca tarihi yapılar

Burgazada'da bulunan tarihi yapıların hepsi dinsel yapılardır. Ada'nın batısında, Gönüllü Caddesi üzerindeki Aya Yorgi (Aghios Ghegorhios) Rum Ortodoks Manastırı ve Kilisesi'nin ilk yapım tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, tahminen bu tapinaktan söz eden bazı kaynakların tarihi 18. yüzyılın ilk yarısına uzanmakta. "Ay' Yorgi Garipi" diye de adlandırılan bu Burgazada kilise ve manastırının adını Türkçeye Gariplerin Aya Yorgisi diye uyarlamak yanlış olmaz... Birinci Dünya Savaşı sonrasında Rusya'dan kaçan ya da göç eden sığınmacılara barınak olan Ay' Yorgi Garipi'nin bahçesinde mermerden yapılmış dikilitaş biçiminde kimliği bilinmeyen bir mezar ve metalden yapılmış değişik boyda üç çan ile kilisenin alt kısmında da denizcilerin koruyucusu olarak adlandırılan Aya Nikola Ayazması bulunuyor.

Bayrak Tepesi'nin Heybeliada'ya bakan yamacındaki Sankt Georg Manastırı (ya da ibadet mekânı), Avusturya Lisesine ait büyük külliyenin içinde, Avusturyalı Katoliklerin yönetimindedir.

Burgazada'nın tek camisi ise 1953 yılında, İstanbul'un fethinin 500. yılı dolayısıyla inşa edilmiş.

Evliya Çelebi'nin anlatımıyla Burgazada

Evliya Çelebi "Seyahatname"sinde, (belki de öteki adalardan farklı olarak) "İstanbul'un Fethi sırasında Fatih'e itaat etmiş" olduğunu belirttiği Burgazada'ya genişçe yer vermiş:

"Kalesi deniz kıyısında yalçın kayalar üzerinde, dört köşe, şedadi tarzda yapılmış küçük bir kaledir. Ada on bir mil genişliktedir. Verimlidir. Kalesi olduğu için Türkçe 'Burgazadası' yani 'kale adası' derler. Üç yüz kadar bağlı, bahçeli, tatlı suyu olan kuyulu evleri vardır. Bu da Bostancıbaşı idaresinde olup, bir yeniçeri yasakçısı vardır. Halk Rum'dur. Mamur kiliseleri vardır. Keçisi ve tavşanı gayet çoktur. Dağlardaki bağların hesabı yoktur. Halkı zengin gemicilerdir..."

Evliya Çelebi masalsı anlatımıyla daha sonra Burgazada'nın zenginliğinin nereden geldiğini anlatıyor... Bunun öyküsünü de "Seyahatname"de okumalı...

"Haritada bir nokta"

İlk kez "Son Kuşlar" (1952) adlı kitabında yer alan "Haritada Bir Nokta" adlı öyküsüne Sait Faik Abasıyanık (18 Kasım 1906-11 Mayıs 1954), adalara duyduğu sevgiyi ve bir adanın onda uyandırdığı hayalleri anlatarak başlar:

"Çocukluğumdan beri haritaya ne zaman baksam gözüm hemen bir ada arar; şehir, vilayet, havali isimlerinden hemen mavi sahile kayar... (...) Haritada ada görmeyeyim. İçimdeki dostluklar, sevgiler, bir karıncalanmadır başlayıverir. Hemen gözlerimin içine bakan bir köpek, hemen az konuşan, hareketleri ağır, elleri çabuk, abalar giymiş bir balıkçı, yırtık bir muşamba kokusuyla beraber küpeşte tahtaları kararmış, boyası atmış ağır ve kaba bir sandal, sandalın peşini bırakmayan bir kuş, ağ, balık, pul, sahilde harikulade güzel çocuklar, namuslu kulübeler, kırlangıç ve dülger balığı haşlaması, kereviz kokusu, buğusu tüten kara bir tencere, ufukları dar sisli bir deniz...."

Öykünün sonraki satırlarında da bize bu adayı bulduğunu söyler:

"...çocukluğumun ve ilk gençliğimin haritalarındaki adalar beni, sonunda bir gün özlediğim gibi bir adaya tesadüfen bırakıverdiler. Yaşım orta yaşı bulmuştu ama nihayet asıl yuvama dönmüştüm..."

Bu "yuva" Burgazada'dır...

Ama böyle de olsa ben, Sait Faik'in, öyküsünün girişinde kendi sözleriyle dile getirmiş olduğu gibi, Burgaz'a olduğu kadar İstanbul'un ve dünyanın bütün adalarına ait olduğunu düşünürüm...

"Haritada Bir Nokta"da anlatılan bir bakıma dünyanın bütün adaları; insanın, sevginin, yaşama sevincinin, fakat aynı zamanda da (öyküde anlatıldığı gibi) adaletsizliğin, acımasızlığın, incinmişliğin olduğu her yerdir...

Sait Faik Müzesi ve Kalpazankaya

Sevgili yazarımız "müze" sözcüğünden hazzeder miydi, pek sanmıyorum.

Canlı yaşamla öylesine dolu bir insanın müze gezmeye ayıracak vakti de isteği de olmamıştı belki.

Ama yaşamın ilginç bir paradoksu olarak, özellikle yaz aylarını geçirdiği Burgazada'daki köşk, bugün "Sait Faik Müzesi" adını taşıyor.

Aya Yani Kilisesi yakınında, günümüzde Sait Faik adını taşıyan sokaktaki yaklaşık 200 yıllık geçmişe sahip ev, yazarın babası Mehmet Faik Abasıyanık tarafından bir Rum doktordan satın alınmış. Zaten kısa yaşamının son 20-25 yılının yaz aylarını, hastalığının ortaya çıkmasından sonra da son on yılının çoğunu Burgazada'da annesinin yanında geçiren Sait Faik'in yaşamında ve yazarlığında bu evin önemli bir yeri olduğu kuşkusuz. Bu nedenle, evi Darüşşafaka Derneğine bağışlayarak kendisinin de 1963'teki vefatından sonra müze olmasını sağlayan annesi Makbule Abasıyanık'a teşekkür borçluyuz.

Öyküleriyle, kısa ama eşsiz güzellikteki romanı "Medan Maişet Motoru"yla, bir küçük kitap oylumunda da olsa çağdaş Türk şiirinde iz bırakan "Şimdi Sevişme Vakti'ndeki şiirleriyle çağdaş edebiyatımızın en sevilen yazarlarından biri olan Sait Faik 1977'den itibaren de her yıl Mayıs ayında, hem müze-evin önünde, hem de Burgazada'da çok sevdiği bir mekân olan Kalpazankaya'da -son bir iki yıldır da Su Sporları Kulübünde- anılıyor. Katılan herkesin yaşamında unutulmayacak izler bırakan bu Sait Faik-Burgazada şölenlerinin başlatılması ve özveriyle sürdürülmesi ise, her şeyden çok, Ada Dostları Derneği başkanı Perihan Ergun'un özverili emeklerinin sonucudur.

Edebiyatımızda Burgazada'dan söz etmişken, konusu Burgazada'da geçen yapıtlar arasında, kimi yaz aylarını bu adamızda geçiren değerli romancımız Peride Celal'in, Süreyya Duru tarafından "Ada" adıyla filme çekilen "Bir Hanımefendinin Ölümü" (1981) adlı yapıtını da anmalıyız.

5. Burgaz'ın yavrusu ya da Kaşık Adası

Burgaz'la Heybeli'nin tam ortasında olduğu söyleniyorsa da, bana göre Burgaz'a daha yakın.

Zaten bir tayın annesine benzemesi gibi Burgazada'ya benziyor.

Bu nedenle ona Burgazada'nın yavrusu demekte sakınca görmedim.

Burgazada'nın yakınından geçerken bir selam göndermek dışında Kaşık Adası'yla ilgili bir anım yok.

Bir ada nasıl özel mülk olur, bunu hiçbir zaman anlayabilmiş değilim.

Bu bir ev, ya da ne bileyim tarla değil ki özel mülkiyet nesnesi olsun.

Eski zamanlarda, feodal dönemlerde bu olabilirdi kuşkusuz ve öyleydi de.

Ama şimdi?

Bunları yazarken amacım bu konuyu tartışmak değil.

Fakat Kaşık Adası'nın yakınından yabancı bir soğuklukla geçiyor olmaya da canımın sıkıldığını gizleyemem.

Gelelim, kendisine ilişkin hiç özel bir yaşantım olmayan ve bugünkü konumunda zaten olamayacak bu minik adaya ilişkin nel bilgilere....

Uzunluğu yaklaşık bir kaç yüz metre imiş, eni çok daha kısa.

Yüzölçümü yaklaşık 52 bin m^2

Eskiden sürgün yeri olarak da kullanılırmış. Eski adı Pita.

Herhalde bizimkiler ses benzerliği nedeniyle sonradan pideye dönüştürmüşler.

Fakat pideden çok kaşığa benzediği için, sonunda Kaşık Adası'nda karar kılınmış.

Dr. Hıdıryan tarafından hazineden satın alındıktan sonra birkaç kez sahip değiştiren Kaşık Adası 1950'ye kadar Danon adlı bir Rum ailenin mülkiyetinde imiş.

Daha sonra bir turizm şirketine satılmış.

Şirket adaya (tahmin edilebilecek türden!) inşaatlar yapmaya başlayınca Ada Dostları Derneği'nin itirazı ile Büyükşehir Belediyesi inşaatları durdurmuş.

Ben Kaşık Adası'nın bugünkü ıssızlığını, oraya bir takım görgüsüz yapılar kondurulmasına bin kat yeğlerim.

Ama günün birinde, doğasının dokusuna uygun bir kültür ve dinlence alanına dönüştürülmesini de candan isterim.

Günün birinde... Uygarlaşmış, sahip olduğu kültürel ve doğasal değerlerin bilincine ulaşmış bir Türkiye'de...

Bugün ise, kitabımızın Kaşık Adası faslını, gelin, Anamurlu şair, sevgili arkadaşım, bizleri onca erken bırakıp giden kardeşim Abdülkadir Bulut'un (1943-1985), "Acılar Yurdumdur" adlı kitabından bir şiiriyle noktalayalım.

Bildiğim kadarıyla, Kaşık Adası için yazılmış herhalde ilk ve tek şiirle...

Günün birinde Ada uygar biçimde halkın malı olduğunda, bir köşeciğe Bulut'un şiiriyle birlikte bir büstünün de konulacağını ümit ederek...

Kaşık Adası

Burgaz'la Heybeli arasında

Bir ada suyun içinde pusmuş

Size göre bir toprak boyası

Bana göre sudan bir saksı

Aslında ada değil de

Sanki tahtadan bir kaşık

Sıcak bir çorba sunmadığından

Sait Faik'in balıkçılarına

Yüzü hep denize yapışık

6. Kınalıada

Adalara gece yolculuklarım

Kınalıada İstanbul'a elinizi uzatsanız dokunabileceğiniz uzaklıktadır.

Vapura ya da deniz otobüsüne Kabataş ya da Kadıköy'den bindiğinizde ilk durağınızın Kınalı olması doğaldır ve bu pek de güzeldir.

Çünkü Kınalı'ya ulaştığınızda, orada oturmuyor da olsanız, artık İstanbul'da olmadığınız, Adalara ayak bastığınız duygusunu yaşarsınız.

Ben özellikle gece vapurlarıyla, çoğu kez de son vapurla Kabataş ya da Kadıköy'den hareket etmeyi severim.

Kabataş'tan hareket ettiğinizde Topkapı yarımadasını sağınıza alarak Kadıköy'e doğru yol almaya başlarsınız.

Kız Kulesi az daha uzakta, solunuzdadır.

Onun gerisinde de ışıltılarıyla Boğaziçi Köprüsü.

Bir süre sonra yine solunuza Selimiye Kışlasını ve Haydarpaşa Garı'nı alarak Kadıköy iskelesine ulaşırsınız.

Fakat benim için asıl şölen, Kadıköy'le Kınalı arasında, gece deniziyle gece göğü arasındaki yolculuktur...

Genellikle üst arka güvertede, bu göğe ve denize dalıp giderim. Sonra Kınalı, benim ilk gençlik yıllarımdaki tren yolculuklanimda, bozkır ortasındaki küçük kentlerin tren istasyonlarından biri gibi, insan sıcaklığıyla, bir ışık demetiyle sizi karşılar.

Denizin bozkınında, ne kadar heyecan verici ve güzellikle dolu olsa da yine de ürpertici yolculuğunuz sona ermiştir...

Adadan adaya geçerek evinize ulaşmak üzeresinizdir... Ve Kınalı'nın öteki üç adaya oranla küçüklüğüne karşın, vapurdan neredeyse bir insan seli boşalır.

Gerçi bu kalabalık daha çok akşamüstleri, iş dönüşü saatlerindedir...

Bostancı'dan kalkan vapurların, hele son gece vapurların ilk kez yine Kınalı'ya uğramasını ise bir Büyükadalı olarak hep yadırgamışımdır ve bunu öteki adalara, özellikle de Büyükada ve Heybeli'ye karşı ısrarla yapılmakta olan bir haksızlık olarak görürüm.

Bostancı'dan kalkacak son iki gece vapurundan birinin Kınalı-Burgaz (Burgaz-Kınalı), ötekinin Büyükada-Heybeli (Heybeli-Büyükada) seferi yapacak biçimde düzenlenmesi bu kadar mı güç?

"Proti'den Kınalı'ya

Kınalıada'nın Kınalı olmadan önceki adları Port, Proti, Akoni, Akonidis vb. imiş.

Kınalıada.

Grekçede "Birinci" anlamına gelen Proti adı bu adanın İstanbul'un en yakınındaki ada oluşuyla ilgili.

"Kınalıada" adının yakıştırılması konusunda ise iki rivayet var. Kimilerine göre üzeri makilerle kaplı olup uzaktan kızıla çalar bir renkte göründüğü için bu ad konmuş.

Bir başka açıklama, bir zamanlar bakır çıkarılan ada toprağının kızıl rengiyle ilgili.

Her iki açıklama ya da ikisi birden doğru olabilir.

Fakat sonuç olarak, Ada sokaklarının adları tartışma konusu olabilse de, kendi adları yerli yerinde ve kimliklerine uygundur... Dört adadan en küçüğüne "Kınalı" adının pek güzel yakışması gibi...

19. yy.dan günümüze Kınalıada

Kınalıada'nın günümüzdeki kimliğini 19. yüzyıl ortalarında (1830'lardan başlayarak) İstanbul'daki Ermeni nüfusunun popüler dinlenme yeri oluşuyla kazanmaya başladığı söylenebilir.

1846 yılında Adalara vapur seferlerinin başlamasıyla da Kınalıada'da Ermeni nüfus yoğunluğu daha da artmış.

Buna bağlı olarak 1857'de Surp Krikor Lusaroviç Ermeni Kilisesi ve Nerseyan Ermeni Mektebi yaptırılıp hizmete açılmış. Rum nüfusa ait başlıca tarihi yapılar ise 1869'da yapılan Ortodoks Panayia Kilisesi ile Rum İlkokulu'dur.

Kınalıada'da ilk Türk İlkokulu'nun açılma tarihi 1935...

1965'te hizmet vermeye başlayan Kınalıada Camisi ise modern mimarisi ile dikkat çekiyor..

Kınalıada'nın yakın tarihiyle ilgili önemli ve ilginç bir olgu, Mütareke yıllarında işgalci İngiliz güçlerince izlenen Mustafa Kemal'in burada bir süre Onnik Taşçıyan'ın evinde gizlenmiş olmasıdır. Bu konak ne yazık ki günümüze ulaşamamış...

Adalar içinde çarpık yapılaşmadan en çok zarar gördüğü söylenebilecek olan Kınalıada'da, iskelenin tam karşısındaki ikiz Sirakyan Evleri, mimari özellik ve güzelliğe sahip başlıca yapılardandır.

Fazıl Aykaç Ahmet Sokağı'nda bulunan 600m^2 büyüklüğündeki Neduryan Evi de bunlardan biridir.

Özgün kimlik

Kınalıada'nın üç tepesi Çınar, Teşvikiye, Manastır adlarını taşıyor.

Manastır Tepesinde yaşanmış bir tarihin ve orada bulunan manastırın öyküsü Kınalıada'ya bir kültürel zenginlik kazandınırken, "çağdaşlık ürünü" olan "antenler" sorun yaratıyor.

Çınar Tepesindeki bu radyo ve TV antenleri adanın tarihsel görüntüsünü bozuyor. (Yeni belediye yönetiminin bu antenlerin kaldırılması yönünde kararlılığını, ilk aşamada bazılarının kaldırılmasını sevinçle izliyorum...)

Öteki adalara göre iklimi daha sert ve daha az bitki örtüsüne sahip olsa da, İstanbul'a yakınlığı ve doğal plajlarıyla Kınalıada kendi özgün kimliğine sahiptir.

Bahtsız Imparator Romanos Diogenes

Kınalıada'nın (ve Adaların) tarihiyle ilgili en hüzün verici öykülerden birinin kahramanı (bizim Romen Diyojen dediğimiz) Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes'tir.

Yaşam yolculuğuna tanınmış bir ailenin çocuğu olarak başlayıp Bizans ordusunda generalliğe, sonra da imparatorluğa kadar yükselen bu

bahtsız kişinin inişli çıkışlı, şaşırtıcı, bir o kadar da düşündürücü ve ürpertici yaşamından etkilenmemek olanaksız.

Diogenes imparator X. Konstantin'in ölümüyle tahta çıkan oğlu VII. Mikhail'e karşı düzenlediği bir darbe nedeniyle tutuklanarak idama mahkûm ediliyor.

Hapiste idamın kararının infazını beklerken, taht naibi (ve iktidarın asıl sahibi), Konstantin'in dul eşi Evdokia'nın huzuruna çağrılıyor. Evdokia üzerinde nasıl bir etki bırakmış olmalı ki bağışlanmakla kalmayıp imparatoriçenin kocası oluyor...

Bu Shakespeare öyküsü, tragedya yazarının imgelemini bile kıskandıracak bir olay akışıyla sürecektir.

Evdokia ile evlendikten sonra oğul Mikhail'le birlikte imparator ünvanı alan Diogenes, "kıdemli imparator" ünvanıyla tahta geçiyor...

Doğu Anadolu'da ilerleyen Selçuklu ordularına karşı başarili üç sefer düzenliyor.

Fakat 1071'de Malazgirt'te Alparslan komutasındaki Selçuklu ordusu karşısında yenilgiye uğramaktan kurtulamıyor.

Sultan Alparslan esir edilerek karşısına getirilen yorgun, bitkin, perişan durumdaki kişinin Bizans İmparatoru olduğuna önce inanmıyor.

Fakat durum anlaşıldıktan sonra (dönemin bütün tarihçilerinin tanıklık ettiği üzere) ona büyük nezaket gösteriyor.

Ödenecek bir fidye üzerinde anlaştıktan sonra da yenik Bizans imparatoru, Konstantinopolis'e dönmesi için serbest bırakılıyor.

Bu arada, Malazgirt'teki savaşa katılmaksızın başkente dönen bazı komutanların entrikası sonucunda kraliçe Evdokia bir manastira kapatılmış, bu kez de 7. Mikhail "kıdemli imparator" ilan edilmiştir...

Romanos Diogenes dönüş yolunda topladığı ordu kırıntılarıyla, kendisini tahttan indiren rakiplerinin birliklerine karşı savaşlarında da yenilgiye uğrayarak Adana yakınlarında küçük bir kaleye sığınıyor.

Burada galiplerle yaptığı bir anlaşmayla, tutsaklıkta acımasız uygulamalarla karşılaşmayacağı koşulu ile teslim oluyor.

Ve asıl tragedya da galiba böylece başlıyor...

Saçları traş edilip keşiş elbisesi giydirilen mağlup imparator Adana'dan Kütahya'ya katır sırtında götürülerek oradan da başkente getiriliyor.

29 Ekim 1072'de gözlerine mil çekiliyor ve Proti'deki (Kınaliada) - kendisinin yaptırdığı söylenen- "yukarı manastır"a (Hristos Manastırı) kapatılıyor.

Birkaç gün sonra da burada acılar içinde can veriyor. Diogenes'in acıklı öyküsünün ayrıntıları G. Schlumberge'in sözünü ettiğimiz kitabından okunabilir.

Romanos Diogenes'in büyük olasılıkla gömüldüğü yer olan Manastir Tepesi'ndeki Hristos Manastırı, Kınalıada'nın günümüze ulaşabilmiş en eski tarihî yapılarındandır.

Evliya Çelebi'nin "Seyahatname"de sözünü ettiği manastır da bu olmalıdır.

Elinizdeki kitabın hazırlanma süreçlerinde Kınalı'ya gittiğimde uğraklarımdan biri de doğal olarak bu manastırdı.

Orada, doyumsuz güzellikteki bir ilkbahar gününde, Kınaliada'nın en yüksek noktasının Yassıada ve Sivriada'ya bakan yönünde Hristos Manastırı, ışıltılı ve engin bir denizin karşısında, suskunluklara gömülmüş, bin yıllık bir tanık gibi duruyordu...

Vahşi otlar bürümüş bahçesinden bir kadife çiçeği koparark bahtsız komutanın anısına sundum.

Ve ister istemez, aşağıda, tam karşıdaki Yassıada'da, Diogenes'inkinden yaklaşık bin yıl sonra yaşanacak bir başka trajedinin ağırlığını hissettim...

"Ördeklerden bir filo..."

Bu adamıza ilişkin söyleyeceklerimi de Kınalıada'da iz bırakmış iki şairimizden söz ederek bitireyim.

İlki Fazıl Ahmet Aykaç.

Kınalıada deyince akla onun aşağıdaki dizeleri gelir:

Uyukluyor uzakta

Tek başına bir yalı

Marmara'ya sıcakta

Postu sermiş Kınalı

Fakat benim için Fazıl Ahmet Aykaç (1884-1967), çocukluk yıllarımda okuduğumda aklımda yer etmiş bazı başka dizelerdedir:

Hele var ki bir tablo

Görse şaşar Annibal

Ördeklerden bir filo

Bir de kazdan amiral

Bu dizeler deyimleşerek (belki şairi de bilinmeksizin) yakın zamanlara kadar yazılarda ve konuşmalarda gülünç bir durumu betimlemek amacıyla kullanılagelmiştir.

Fazıl Ahmet Aykaç'ı ben daha çok bir "parodi" şairi, yani başka şairlerin ünlü şiirlerine alay amacıyla öykünen bir şair olarak bilirdim.

Hakkındaki değerlendirmelerden birinde "2. Meşrutiyet döneminden itibaren mizah anlayışımızın batılı tarzda değişimine olan katkıları onun edebiyat tarihimizdeki yerini ve önemini arttırmaktadır." cümlesi ilgimi çekti.

Bu bana Fazıl Ahmet Aykaç'ın yeniden değerlendirilmesi gerektiğini düşündürdü.

Heybeli'de derin iz bırakmış Hüseyin Rahmi Gürpınar, yine Heybelili Aziz Nesin ve Kınalıada'da iz bırakmış mizahçı Fazıl Ahmet Aykaç üçlüsü, Adalarda düzenlenecek mizah konulu -ve belki uluslarası bir sempozyum için mükemmel bir olanak oluşturuyor.

Ve Zahrad, asıl adıyla Zareh Yaldızcıyan (1923-21 Şubat 2007). Doğumundan itibaren bütün ömrünce yaz aylarını Kınahada'da geçiren bu Ermeni asıllı şairimizi de bir "mavi" şiirle anarken, şiiri Türkçeye çeviren Can Yücel'in de -aynı zamanda Adalarda iz bırakmış bir şairimiz olarak- "kulaklarını çınlatmış" oluyoruz...

Gigo kendine bir gözlük aldı

Neye baksa hep mavi görüyor

Gökleri mavi- denizleri mavi

Sevdiği kızın gözleri mavi

Mavi görüyor hep neye baksa

Etrafına bakınıyor burnunda gözlüğü

Sen diyorsun ki denizler mavidir oldum olası

Sen diyorsun ki gökler mavidir oldum olası

Yeni oldu bu diyor - inanmıyor sana

Gigo kendine bir gözlük aldı

Maviyi mavi görüyor artık

7. Sedef ve ötekiler

Sedef Adası

Sedef Adası İzmit Körfezi'ne doğru Büyükada'nın doğusunda, İstanbul Adalarının yerleşime açık olanlarının en küçüğüdür. Yerleşime açık olmakla birlikte tıpkı Kaşık Adası gibi özel mülk olan bu adamızı gezip görme olanağı sınırlıdır.

Adaya seferler sadece Bostancı'dan yapılıyor.

Ayak bastığınızda da Sedef'in ancak küçük bir bölümünü görebilme ve sadece bu alandaki plaj vb. olanaklarından yararlanma şansınız var.

Üzerindeki bitki örtüsü uzaktan bakıldığında sedef taşına benzediği için Sedef adının konulduğu söyleniyor.

Fakat bu adın ne zaman kimlerce konulduğuna ilişkin bir bilgiye rastlamadım.

Eski zamanlarda Terebinthos (yine üzerinde bulunan bir ağaç türüyle ilgili olarak), Androvitha, Andircuithos gibi adlarla anıldığını da kaynaklardan öğreniyoruz.

Bir zaman Tavşan Adası da denilmiş. Komşusu sayılabilecek Neandros da bu adla anıldığı için sonradan Sedefte karar kılınmış olmalı.

Güneş vurduğunda bitki örtüsünün neye benzediğini bilemem, fakat Adalar zincirinde bir inci tanesi gibi ışıldayan bu adamıza "Sedef" sözcüğü yakışıyor...

Böyle olmakla birlikte onun geçmişinde de sürgün ve işkence "sabıka"sı eksik değil...

Zaten Bizans tarihi denilince de akla neredeyse sadece din kavgaları, saray entrikaları, iktidar hırsıyla işlenmiş cinayetler, işkence ve sürgünler geliyor...

Sedef'in en ünlü sürgünü, 850'li yıllarda buraya çile çekmeye gönderilen Patrik Ignatios imiş.

Bu zat on yıl çeşitli işkenceler altında Sedef'te yaşadıktan sonra 867'de yeniden patrik seçilerek Konstantinopolis'e dönmeyi başarmış...

Osmanlının Adalar konusundaki ilgisizliği Sedef Adası bakımından da geçerli.

1850'de Sultan Abdülmecit tarafından damadı Tophane müşiri Fethi Ahmet Paşa'ya (bazı kaynaklarda yanlış olarak Damat Ferit diye geçiyor ve bu türden internet yanlışları Adalar konusunda ve herhalde her konuda haddinden fazla!) hediye edilen Sedef Adası bu paşa tarafından ağaçlandırılmış ve zeytin, sebze vb. üretimi için kullanılmış.

Paşanın ölümünden sonra bakımsız kalan Sedef Adası'ndaki bütün ağaçlar 1. Dünya Savaşı sırasında (herhalde yakmak ya da bir şeyler yapmak için) kesilmiş.

Sedef Adası Cumhuriyet döneminde miras yoluyla, Fecri Ati şairlerinden Hüseyin Siyret'in eşi Yegane Hanım'ın mülkü olmuş...

(Bu duygulu şairimizin Boğaziçi Notları adlı şiirinden bazı dizeler ezberimdedir... Şu satırları yazmakta olduğum sırada, Adaya yolu düşmüş müdür merakıyla şiirlerine göz attığımda "Ada'dan Dönerken" başlıklı bir şiiri çıktı karşıma... Bu Ada herhalde Sedef Adası olmalı... İşte, şiirin ilk birkaç dizesi:

Bırakıp gidiyorum Ada'yı ilkteşrinde Sen yeşil bir kıyısın, ben dalgayım enginde; Gözyaşlarım dolaşır yorulmuş eteğinde.

Ben ağlarım... uzaktan iniltimi dinlersin.

(Eşi yoluyla da olsa bir ada sahibi olan şairin neden ağladığını bilemem, fakat şiir böyle!)

Özel mülkiyet konusu olduktan sonra elden ele geçmesi kaçınılmaz Sedef Adası daha sonra Fethi Ahmet Paşa soyundan Şeyhsuvar Menemencioğlu ve kız kardeşi Rey'an Şeyhsuvaroğlu'nun mülkü olmuş. Bu yeni sahiplerin öncülüğünde ada ağaçlandırılarak yerleşime açılmış ve günümüzdeki kimliğini kazanmış...

Sedef Adası için söyleyebileceklerim bunlar.

Fakat İstanbul'un yanı başındaki bir cennet köşesinin, doğanın insanlığa armağanının, özel mülk olmasını aklımın almadığını belirtmeden geçemeyeceğim...

Neandros ya da Tavşan Adası

Halk arasında Tavşan Adası denilse de haritada resmi adı Balıkçı Adası olan bu küçük adanın bir önceki adı Yeni Andros anlamında Neandros'tur.

Adaların İstanbul'a en uzağında, Büyükada'nın arkasında bulunan bu küçük adaya bu adı Ege Denizi'ndeki Yunan adalarından biri olan Andros'tan göç ederek Heybeliada'ya yerleşen bir halk topluluğunun taktığı söyleniyor.

Bizans zamanında taş ocağı olarak kullanılan bu ıssız adada zaman zaman bir serüvencinin çadır kurup yaşamaya çalıştığı görülmektedir.

Yıllar önce bir arkadaş teknesiyle bunlardan birinin ziyaretine gitmiş,

böylece de Tavşan Adası'na ayak basmıştık.

Tavşan Adası ya da Neandros, elverişli plajı bulunmasa da, halkımızın "hayırsız" adını taktığı öteki adalar gibi "bakarsan bağ bakmaksan dağ olur" özdeyişini anımsatırcasına, halk yararına kullanılacağı günleri bekliyor...

Sivriada ya da Hayırsız Ada

Tavşan Adası için söylediklerimi, eski adı Oxea ya da Oxeia olan bu küçük ada için de genel olarak tekrar ederim.

Bir ada hayırsız olmaz.

Denizden yaklaşık yüz metre yükseklikte, sivri kayalardan oluşan bu küçük ada, bir zaman (1911'de) yapıldığı gibi açlıktan ya da birbirlerini parçalayarak yok olsunlar diye sokak köpeklerinin sürgün edildiği- ve bu anlamda da hayırsız nitelemesini hak eden- bir kara parçası olmak dışında, İstanbul gibi bir kentin bu kadar yakınında, bambaşka amaçlar için neden kullanılmasın?

Bizans döneminden bir manastırın kalıntıları, güneyde bir limanı ve bir tatlı su kuyusu bulunan Sivriada'dan, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde çıkarılmış olan taşlar İstanbul'a taşınarak bazı yapılarda kullanılmış, Haydarpaşa Rıhtımı ve Haydarpaşa Limanındaki mendirekler buradan getirilen taşlarla yapılmış...

Bugünün Hayırsız Ada'sı, yarın bir Adalar turizm cennetinin en ilginç köşelerinden biri olabilir ve olmalıdır da.

Burgazadalı Sait Faik'in "Sivriada Geceleri" adlı öyküsünde, bu adayla ilgili, şiir ve renk coşkusuyla dolup taşan, doyumsuz, unutulmaz bir gün batımı tablosu vardır:

"Güneş batıyor, martılar haykırıyor, ıslak kanatlarını kaldırabilmek için deli gibi çırpınıyorlar. Ayı balığı yeniden büyük bir nefesle çıkıyor, büyük bir nefesle tekrar dalıyor. Martılar geliyor, karabataklar gidiyor. Akşam büyük bir vaveyla içinde, vahşi, kırmızı dalgalar, esmer kayaları dövüyor..."

Yassıada

Yanyana iki "hayırsız"dan yassı görünümlü olanıdır.

Arazisi düz olmakla birlikte kıyıları denize dik olarak inmektedir.

İrili ufaklı öteki adaların hemen hepsi gibi Bizans'ın sürgün yerlerinden biri olan Yassıada tarih içinde Latinlerin ve Rusların istilasına uğramış.

Üzerindeki mülkiyetin el değiştirmesi bakımından bu tarih öteki küçük adalara göre belki biraz daha ilginç.

İngiltere'nin İstanbul sefiri Sir Henry Bulwer 1859'da bu adayı satın almış!

Bazı yapılar kurdurup tarım yaptırmış.

Ekselansın bunları neden yaptırdığı gerçekten de meraka değer.

Ada daha sonra Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın mülkü olmuş.

1947'de de Deniz Kuvvetlerince satın alınarak burada modern bir deniz eğitimi tesisi kurulmuş.

Kınalıada bölümünde de Yassıada'dan söz etmiştim...

Bu doğa cennetleri, bin yıl öncelerde de, yaşayıp tanık olduğumuz günlerde de, üzerlerinde yaşanmış acıları, zalimlikleri hak etmiyor.

Prens Adalarının En Büyüğü

1. Prens Adalarının en büyüğü

Adaların coğrafi özellikleri bakımından da tıpkı tarih alanında olduğu gibi bilgiler birbirini tutmuyor.

Çeşitli kaynakları karşılaştırarak ulaştığım güvenilir sonuçlara göre 5.36 km'lik yüzölçümüyle Büyükada, toplam yüzölçümü 11.32 km^2 olan Prens Adaları içinde büyüklük bakımından rakipsiz olarak birinci sırada yer alıyor..

Buna göre de, ortalama bir hesapla, Prens Adalarının toplam yüz ölçümünün yarısına sahip.

5200 metrelik boyu ile de en uzun ada.

Fakat en bakımından (1400 m) birinciliği Heybeliada'ya (2000 m) kaptırmış.

Büyükada'yı oluşturan iki tepeden Hristos (İsa) Tepesi 164, Prens Adalarının en yüksek tepesi olan Yüce Tepe 202 metredir.

Adanın Batı kıyısında uzunluğu 500, genişliği 100 metre olan Dil Burnu yer alıyor. Dil Burnunun güneyinde Yörükali, kuzeyinde Nizam Koyu bulunmaktadır.

İstanbul Limanından 14, Maltepe-Kartal sahilinden 2,2 deniz mili uzaklıkta bulunan Büyükada'nın çevresi 8 km.dir.

Adını Osmanlı döneminde 18. yüzyıldaki maden işletmesinden alan Maden semti, Büyükada'nın Bizans Dönemi'ndeki ilk yerleşim yeridir.

İstanbul (ya da Prens) Adalarının merkezi olarak Adalar Belediyesi ve

Kaymakamlığının bulunduğu Büyükada; Maden, Nizam, Kınalıada, Burgazadası ve Heybeliada mahallelerinden oluşmaktadır.

2. Bizans ve Osmanlı Dönemleri

Bizans ve Osmanlıdan Günümüze Ulaşabilmiş Tarihî Yapılar

Büyükada'nın Yunanca'da da büyük anlamına gelen adını (Prinkipo, Prinkipos), buraya ilk manastırla birlikte görkemli bir saray yaptıran (MS 569) Bizans İmparatoru II. Justinianus döneminde aldığı söyleniyor.

Tüm adaları kapsayan "Prens" adı da bazı kaynaklara göre yine bu döneme ilişkindir.

Büyükada çeşitli dönemlerde Megale, Demonissia, Kızılada gibi adlarla da anılmıştır.

2. Justiniaus'un sarayından yaklaşık iki yüzyıl sonra yaptırılan (o da bugüne ne yazık ki ulaşamayan) Kadınlar Manastırı (Aya Irini), trajedilerle dolu Büyükada tarihinde önemli yere sahiptir.

Yüce Tepe'de bulunan dünyaca ünlü Aya Yorgi (Aghios Giorghios, Ayios Yeorgius) Kilisesi, ilk tapınağı 6. yy.da inşa edilen külliyenin günümüze ulaşabilmiş incisidir.

Adanın ikinci yüksek tepesi olan Hristos (İsa) Tepesi'ndeki Hristos (Metamorfosis) Kilisesi, aynı yerde bulunduğu sanılan (14. yy. ürünü) bir manastırın yerine 1597'de inşa edilip 1869'da elden geçirilmiştir.

Başkaca Hristiyan, Ermeni ve Musevi tapınakları, Ortodoks cemaatin büyük ayinlerini yaptığı Kumsal bölgesindeki Aghios Demetrios ve Maden semtindeki Aghios Nikolaos, Aghios Theodors, Panaghia ortodoks kiliseleri, Lala Hatun Caddesi girişinde Sant Pasifico Latin kilisesi, Surp Asvadzadzin Ermeni Kilisesi ve Hesed Le Avraam Sinagogu'dur.

Büyükada'da bulunan dört tarihi ayazma ise Ayios Konstantinos, Ayia

Fotini, Ayia Paraskevi ve Ayios Yeorios'tur.

Osmanlı köşkleri ve Hamidiye Camisi'nden bir başka bölümde söz edeceğim.

Kadınlar Manastırı'nın ünlü çilekeşleri

Bizans döneminde öteki adalar gibi sürgün yeri olarak da kullanılan Büyükada'nın ilk sürgünü, buraya MS 330'da İmparator Konstantin'in buyruğuyla sürülen Ermeni piskoposu I. Nerses'tir. (Nerses'in adı Eremyan Çelebi Kömürcüyan'ın Büyükada notlarında da geçiyor.)

En ünlü sürgün yeri ise Kadınlar Manastırı diye bilinen külliyedir.

Kadınlar Manastırı'nın günümüzdeki Maden Mahallesi Türkyılmaz Caddesi üzerinde, mahalleye adını veren bir maden ocağı kalıntılarının yakınında bir yerde yaptırılmış olduğu biliniyor. Ancak yapıldığı dönem konusunda kesin bilgi yok. İmparatoriçe Irene (Eirene)'nin saltanatı sırasında (8. yüzyıl sonları) restore edildiğine ilişkin bilgiler bulunduğuna göre kuruluş tarihi daha eskilere uzanıyor olmalı. Nitekim kimi kaynaklara göre de 2. Justinyanus döneminde yaptırılmış.

Adalar üstüne kitabında Schlumberger, Büyükada sahilinin Kamares (kamaralar, hücreler) diye adlandırılan bir bölgesinde yaptırılmış olan Kadınlar Manastırı'ndan geriye "bir iki duvar parçasından ibaret hazin ve biçimsiz kalıntılardan" başka bir şey kalmadığını yazıyor.

Günümüzde bu kalıntılardan da eser yok.

1204'te Latinler, 1302'de Venediklilerce yağmalanan Kadınlar Manastırı'nın Osmanlı askerinin kuşatması sırasındaki top atışlarından da nasibini aldığı kimi kaynaklarda belirtiliyor. Herhalde Schlumberger'in söz ettiği son kalıntıları ise Maden semtine adını veren bir maden ocağının yapımında ve onarımında kullanılmış.

Bugün kendisinden herhangi bir iz kalmamış olsa da bu ünlü yapıya ilişkin söylenceler Büyükada Bizans dönemi tarihinin önemli sayfalarını oluşturmakta.

Bunun nedeni de manastira sürülmüş, orada çile doldurmuş ünlü kadınlardır.

Bunlardan ilki, imparatoriçe Irene'nin buraya sürgün ettiği torunu Efirosne'dir.

Kendi öz oğlu 6. Konstantinos'un gözlerine mil çektirecek kadar acımasız olabilen imparatoriçenin kendisi de daha sonra manastırın zorunlu konukları arasında yer almıştır...

(Selim İleri "Hepsi Alev" adlı romanında bu ilginç kadının ağzından onun yaşamını ve sürgünlük yıllarını anlatırken Bizans Hıristiyanlık tarihindeki çatışmala önemli yeri olan "ikonoklazm" / ikona kırıcılık / olgusunu da imparatoriçenin kişiliğinde işliyor. Sanat tarihi profesörü ve romancı Gül İrepoğlu'nun "Gölgemi Yitirdim Lale Bahçelerinde" adlı romanında da Büyükada'nın aynı dönemlerine ilişkin sayfalar vardır.)

Bir başka Bizans imparatoriçesi, tutkuları ve entrikalarıyla Shakespeare'in Lady Machbet'ini aratmayacak olan Zoe de, Îrene'den yaklaşık iki yüz yıl sonra onunla aynı sürgünlük yazgısını paylaşmıştır.

Irene'nin yaşamı Büyükada sürgünlüğünden sonra yine sürgün olarak gönderildiği Limni'de yalnızlık ve yoksulluk içinde sona ererken Zoe'nin sonraki yazgısı farklı olmuş; kendisini sürgüne göndermekle yetinmeyip o sırada yaklaşık altmış yaşlarındaki bu kadının saçlarını da kazıtan evlatlığı V. Mihael'in bir halk ayaklanmasıyla tahttan indirilmesi sonucunda başkente getirilerek yeniden imparatoriçe ilan edilmiştir...

(Bu arada, Adalarla ilgili ve hiç kuşkusuz genel olarak internet bilgileri konusunda dikkatli ve seçici olmak gerektiğini bir kez daha

belirtmeliyim. Örneğin, bir yerde Irene'nin Kadınlar Manastırı yakınında ya da avlusundaki mezarlığa gömüldüğü söyleniyor. Oysa ikinci sürgün yeri olan Limni'de ölüp orada gömülmüş olması akla daha yakın. Yine İrene'yle ilgili olarak, bütün kaynaklar Midilli'ye sürüldüğünü yazarken Murat Bardakçı'nın bir yazısında sürgün yeri Limni olarak geçiyor. Bugün olduğu gibi o dönemde de Bozbaba, Limni ve Midilli adalarının oluşturduğu Lesbos yönetim biriminin merkezi Midilli idiyse, bu karışıklığı anlamak kolaylaşıyor.)

Kadınlar Manastırı'nın ünlü sürgünlerinin sonuncusu ise Bizans imparatorları Komnenos kardeşle annesi Anna Dalesena'dır. Oğullarının iktidarından önce Kadınlar Manastırı'na sürgün edilen bu kadın da onların iktidarı döneminde parlak bir saltanat dönemi yaşamıştır.

Bizans sarayı inişli çıkışlı ve kanlı tarihiyle "Bizans entrikası" deyimini gerçekten de hak ediyor...

Osmanlının Bizans öncesi ve sonrası dönemi bu açıdan da irdelenmeye değer.

Osmanlı sultanlarının Bizans geleneğinden de bir şeyler öğrenmiş olabileceklerini varsaymak sanırım yanlış olmaz.

Mirasçısı olduğumuz tarih, sadece tarihçi ya da sosyal bilimci için değil, edebiyatçı bakımından da müthiş zenginlikte bir konu,belge ve esin kaynağı!

Ayios Yeorgius ve söylencesi

Büyükada üzerine hem belgesel hem yazınsal değerde bir dizi kitabın yazarı, dostum Ahmet Tanrıverdi “Ay' Yorgi Rehberi" başlıklı küçük fakat içerikçe olduğu kadar görsel bakımdan da zengin çalışmasının (Adalı Yayınları) girişinde, süregelen bir yanlışlığa işaret ediyor.

Buna göre, Hristiyan - Ortodoks dünyasında Azizelere (kadin azizlere) Ayia, Azizlere ise Ayios denilmektedir. Bu nedenle de halk arasında Aya Yorgi olarak bilinen Rum Ortodoks manastırının adı Ayios Yeorgius'tur.

Sözünü ettiğim "rehber"den ve sayısız başka kaynaktan bu çok değerli tarih mirasına ilişkin olarak derlediğim bilgileri özetliyorum:

Baba tarafından Kapadokyalı, anne tarafından Filistinli bir Isa şehidi olan Ayios Yeorgius meslek olarak subaymış ve binbaşi rütbesine sahipmiş. Gizlice taşıdığı Hristiyan inancı uğruna savaşmaktayken 296 yılında başı kesilerek öldürülmüş. Sağlığında da çeşitli işkenceler gören ve mucizeleriyle halkı etkileyen Yeorgius'un naaşı Filistin'in Sidda kasabasında toprağa verilmiş ve sonradan kabrinin bulunduğu yerde (ve dünyanın hemen her yerinde) adına kiliseler yaptırılmış.

Hristiyan dininde her Aziz ve Azizenin koruyucu bir özelliğe sahip olduğu inancına göre, Aziz Yeorgius'un da darda kalanların yardımına koşan bir aziz olduğuna inanılır. Bu nedenle de her yılın 23 Nisanındaki Ayios Yeorgius ve 24 Eylüldeki Ayia Apastoli yortu günlerinde Luna Park'ın yanından Yüce Tepe'nin en yüksek noktasına tırmanan patika yokuş ziyaretçilerle dolup taşar. Ilginç olan, bu ziyaretçiler arasında çok sayıda Islam inancına sahip olanların da bulunmasıdır.

Yol boyunca ağaç dallarına çaputlar bağlayarak dilekte bulunan ziyaretçiler kiliseye vardıklarında da mum dikerek ve ikonalara dileklerini simgeleyen metal parçacıkları yapıştırarak dilekte bulunurlar.

Külliye, girişinde bir çan kulesi bulunan Ayios Yeorgius, (yortusu 2 Temmuz günü olan) Bizans yapısı Ayia Vlaherna ve Ayia Apastoli kiliseleri ve yine Aziz Yeorgius'un adını taşıyan bir ayazma ile keşişlerin konutlarından oluşuyor.

Dilek sahipleri daha sonra ayazmanın kutsanmış suyundan içiyorlar...

1303 yılındaki Haçlı Seferleri sırasında Amiral Jüstínyen yönetimindeki Latin donanması Adalar'daki bütün kilise ve manastırları yağmaladığında, donanmanın yaklaşmakta olduğunu gören rahiplerin altından dökülmüş Ayios Yeorgios ikonasını üzerindeki adak çıngıraklarıyla birlikte kilisenin uzağında bir yerde toprağa gömdükleri söyleniyor. Söylenceye göre bundan üç yüz yılı aşkın bir süre sonra, Dördüncü Murat (1623-1640) döneminde, çevrede koyunlarını otlatan bir çobanın, toprağın altından çıngırak sesleri duymasıyla ikon yeniden gün ışığına kavuşmuş. Ayios Yeorgius'un "kudinas" (çıngıraklı) diye adlandırılması da bu nedenledir....

Patrikhane kayıtlarına göre ise ikon 1751'de rahip İsaiye tarafından bulunarak Aziz Yeorgius adına orada manastırın (külliyenin) yapımına başlanmış.

Sözünü ettiğim değerli "rehber"den, bugün ziyaret edilmekte olan taş kilisenin Büyükada Ortodoks cemaatinin yardımlarıyla 1906'da rahip Dionisios'un önderliğinde yapıldığını öğreniyoruz..

Ayios Yeorgius'un at üzerinde ve elinde mızrağıyla gösterildiği altın ikona ise 1988'de çalınmış ve bulunamamış...

Üç yüz yıldan fazla bir süre toprak altında gün ışığına çıkmayı bekleyen bir sanat ve kültür hazinesi (her yönüyle paha biçilmez bir yapıt) dörtte üçü Osmanlı döneminde olmak üzere üç yüz yıla yakın bir süre daha korunabildikten sonra çalınmış; ne kadar övünsek azdır! (İşin şaşılacak bir yanı da ikonayı çalanın bir Adalı olduğu, çalınan ikonanın Almanya'da birine satıldığı bazı Adalılarca biliniyor ve söyleniyor. Bu paha biçilmez kültür değerinin izi sürülmeli, bulunup getirilerek yerine konulmalıdır!)

Binbaşı Ayios Yeorgius ve söylencesi böyle...

Külliyenin mucize bir mekânda bulunduğunda kuşku yok. Oraya çıkmak ve çepeçevre, dört bir yönden, Marmara'yı, İstanbul'u, Büyükada'yı, aşağılara doğru uzayıp giden ormanı, hemen karşınızdaki Sedef'i, öteki adaları, bu eşsiz görünümü, uçakta bile göremeyeceğiniz

bir ufuk genişliğinde gözlerken, mekânla özdeşleşen açık hava kır lokantasında ızgara köfte ve sucuk eşliğinde özel kırmızı şaraptan yudumlamak, bu satırların yazarının da her fırsatta bir kez daha tatmak istediği bir mutluluktur!

Rum Yetimhanesi

Hristos Tepesi'nde bulunan, nisbeten daha yeni zamanların ürünü ilginç ve önemli bir yapı da mimar Alexandre Vallaury'nin imzasını taşıyan Rum Yetimhanesidir.

Dünyanın en büyük ahşap yapısı olarak bilinen (günümüzde Fener Rum Ortodoks Patrikhanesine bağlı) bu olağanüstü yapi 19. yüzyıl sonlarında bir Fransız şirketi için otel olarak yapılmış; tasarı II. Abdülhamit'in izin vermemesi üzerine gerçekleşmeyince bina Banker Zarifis ailesince 3700 altına satın alınarak yetimhaneye çevrilmiş. 1902-1960 yılları arasında kimsesiz çocuklara barınak olan yetimhane, bugün çürüyüp yok olmaya terk edilmiş bir durumda ve ayrıca da bir yangın olasılığında bütün Ada için bir tehdit olarak yürekler acısı varlığını sürdürmektedir. Bu olağanüstü yapının bir an önce restore edilerek Büyükada'ya kazandırılması için gereken her çaba gösterilmelidir.

Meryem Ana'dan 'Arabacılar Kilisesi'ne

Yıllardır Büyükada'da yaşayan biri olarak fayton meydanının yanı başında bir kilise olduğunu bilmezdim.

Zaten önceden bilgi sahibi değilseniz bunu bilmenizin de olanağı yok. Çünkü sözünü ettiğim Meryem Ana (Panayia) Kilisesi'nin bir zamanlar Çarşı Caddesi'ne açılan kapısı oraları mülk edinen birilerince kapatılmış. Şu anda kullanılan kapıya ise fayton meydanının içinden, atlar için saman satılan ambar ya da ardiye gibi bir yerin yanından geçilerek ulaşılıyor...

Abartmadan ve üzülerek söylemek zorundayım: Bir sidik ve saman kokusunun arasından geçerek ulaşıp girdiğiniz kapının ardında sizi bir anda bambaşka bir dünya; temizliğin, arılığın, özenin, saf ve samimi bir inancın dünyası karşılıyor. Bu karşıtlığı sözcüklerle anlatmam olanaksız. Bu satırları okuyup ilgi duyanlar gidip bu utanç ve üzüntü verici çelişkiye kendi gözleriyle de tanık olabilirler.

"Azizler ve Azizeler Azizesi" anlamındaki "Panayia" sözcüğü Meryem Ana'nın Ortodoks söylemindeki lakabı imiş. 19. yüzyıl yapımı bu Rum Ortodoks Kilisesi bugün faytonların bulunduğu alanın da bir bölümüne sahipmiş. Şimdi bu güzelim kiliseye halk arasında Arabacılar Kilisesi de deniyormuş. Şu son satırı bir kara mizah örneği olarak utançla yazıyorum. Maktül'e (katledilen kişiye) lakap olarak katilinin adının verilmesi gibi bir kara mizah örneği.

Hazreti Meryem'in ölüm günü olarak kabul edilen her 15 Ağustos gününde yortusu yapılan Panayia Kilisesi'nin düşürüldüğü bu durumun sorumlusu fukara faytoncular değil kuşkusuz. Fakat bu utanç verici duruma bir an önce bir çözüm bulunması gerektiğinde de kuşku yok.

Çelebilerimizin Büyükadası

Gezgin Çelebilerimizin her ikisi de, Evliya Çelebi ve onun seyahatinden 12 yıl sonra 1653'te adaları ziyaret eden Eremya Çelebi Kömürcüyan, yapıtlarında Büyükada'dan söz ederler.

Gaye Ertin'in Adalar üzerine çok değerli bir araştırması olan "Geçmişten Günümüze Rekreasyonel Bakımdan İstanbul Adaları" başlıklı bilimsel çalışmasından aktarıyorum:

"Oradan (Kınalı'dan) on mil daha yol alarak Kızılada-Büyükada'ya vardık. Bu da mamur bir adadır. Yirmi mil genişliktedir. İki yüz kadar Rum evleri vardır. Dağları kızıl olduğundan Kızılada derler. Üsküdar toprağına yakındır. Kilisesi, bağı ve bahçeleri, dört tarafında balık dalyanları vardır" (Evliya Çelebi "Seyahatname"sinden, Kahraman S.A. ve Dağlı Y.)

"Aziz Nerses'in sürgün edildiği adada (Büyükada) bugüne kadar mevcut tatlı bir su vardır. Adanın tepesinde bulunan bir mihrabın izleri orada hâlâ görülür. Aziz Philippos ile beraber Bursa'ya giderken yolumuzun üstünde bulunan bu adada iki gün neşe içinde vakit geçirdik. O ne mesut ve şerefli günlerdi. Adamlarımız adanın kıyısında iki kez kılıçbalığı yavrusu tutmuşlardı."

(Kömürcüyan, "İstanbul Tarihi"nden. Çev. Andreasyan, HD)
Kömürcüyan'ın adamları sadece iki tanesini tuttuklarına göre, bütün bu kılıçbalığı yavruları ve kılıçbalıklarının kendileri nereye gittiler dersiniz?

Osmanlı Köşkleri ve Hamidiye Camisi

Büyükada'nın öteki İstanbul Adaları gibi Müslüman Türklerin de ilgisini çekmesi için 19. yüzyıla kadar beklemek gerekmiş. Bu tarihin başlangıcı Adalara İstanbul'dan vapur seferlerinin başladığı 1846 yılıdır. Bununla birlikte Büyükada'nın tarihsel değer taşıyan en eski sivil yapısının Çınar Meydanı'ndan Maden'e doğru giderken sağ tarafta bulunan (kapısında 1822 tarihi yazılı) üç katlı ahşap bina olduğu sanılıyor.

Osmanlı döneminde yapılmış başkaca köşkler arasında sürgün döneminde Leon Trotski'nin de kaldığı İlyasko Köşkü, Sakızlı Kâzım Paşa tarafından yaptırılan Splendid, Eski Emperyal Oteli (günümüzde Kaymakamlık binası olarak kullanılan) Hacapulos Köşkü, Çelik Gülersoy'un Büyükada'ya Kültür Evi olarak kazandırdığı Fabiato Köşkü, Nizam Mahallesi'ndeki Kuleli Mizzi Köşkü, yine Nizam Mahallesi'nde bulunan Kalvokoresis ve Meziki Köşkleri yer almaktadır.

Sahip olduğu köşkler bakımından Büyükada'nın öteki İstanbul adaları arasındaki tartışılmaz üstünlüğünü ayrıca belirtmeliyim.

Bunlara, tasarımını mimar Mihran Azaryan'ın yaptığı, çinileri Kütahyalı Mehmed Emin Efendi tarafından işlenen 1914 yapımı

Büyükada iskele binasını da eklemek gerekir. Her ne kadar bir süre önce elden geçirilmiş olsa da zarif dış cepheleri ve aynı zarafetteki bekleme salonlarıyla bu seçkin yapının bir kez daha ve incelikler gözetilerek (işi gerçekten bilenlerce) gözden ve elden geçirilmesi gerekiyor.

Büyükada'da bulunan dört cami arasında tarihsel ve mimari bakımdan değer taşıyanı 1893 yılında 2. Abdülhamit tarafından yaptırılan Hamidiye Camisi'dir. İslam mimarisinin seçkin bir örneği olan bu cami, Servili Cami, Büyükada Camisi adlarıyla da anılmaktadır.

3. 19. yüzyıl sonlarından cumhuriyete

Küçük balıkçı köylerinden büyük eğlence merkezine

19. yüzyılın ikinci yarısına doğru İstanbul-Adalar arasında vapur seferlerinin başlamasıyla Adaların özellikle de Büyükada'nın İstanbullular için en gözde bir yazlık mekân olmasının yolu da açılmış oldu.

Ada halkının büyük çoğunluğu yüzyıllardır Rum ahaliden oluşmaktaydı.

Başlangıçta yazlıkçıların da hemen hepsi İstanbul'un Müslüman olmayan ahalisi ve İstanbul'da yaşayan yabancılardı.

Fakat Osmanlı paşalarının ve genellikle de saray çevresindeki varlıklı seçkinlerin yanı sıra, yine özellikle Büyükada, Osman1 yazar ve sanatçılarının da ilgisini çekmeye başlayarak yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde İstanbul'daki gazino, pastane, restoran ve otel şubelerinin ve benzerlerinin açıldığı bir eğlence ve dinlenme beldesine dönüştü.

Bu gazino, kahve, restoran ve otellerden bazılarının adlarını sıralamak bile o yılların Büyükadası hakkında fikir vermeye yetecektir: Restaurant Select, Brasserie Janie, iskeledeki Debarcadere Kahvehanesi, Bella Vista (Belle Vue) Gazinosu, Club Yekta, Club Kapri, Tiila, Dellagrammaticos, Caravelle (Karavela) ve Ramona gazinoları, Lazaridis Oteli ve Dore Restaurant Gazinosu, Hotel des Etrangers, Giacomo Oteli, Calipso Oteli vb..

1920'lerde Türkiye'ye gelerek bir kısmı Büyükada'ya yerleştirilen "Beyaz Rus”ların açıp işlettikleri eğlence merkezlerini de bu listeye eklemek gerekir.

Brasserie Park Tiyatrosu (Restaurant Grujok) bunların en ünlüsüymüş.

O dönemlerin Büyükada'sında iz bırakmış şair ve yazarlar

İçerikte değilse de biçimleriyle büyük ölçüde Tevfik Fikret şiirinin gölgesi altında kalmış şiirleri günümüze ne yazık ki hemen hiçbir şey söylemeyecek olsa da, Fecr-i Ati akımından, duygulu şair Tahsin Nahit'in (1887-1919) adını anarak başlayalım.

Ne de olsa "Adalar şairi" olarak ünlenmiştir, Nizam Caddesi'nin arkasından geçen bir sokağı “Aşıklar Yolu" diye adlandırarak ünlendirmiştir; kuşakdaşı şair ve yazarlara Büyükada'yı tanıtip sevdiren odur ve henüz otuz iki yaşında çıktığı son yolculuğunun mekânı, kendisine yaşarken de mekân olarak seçtiği Büyükada'dır...

1913 yılından başlayarak yaz aylarını Büyükada'da geçiren Yahya Kemal'in "Şarkı" adlı şiirindeki "yâd et ki seviştikti ilahî adalarda" nakaratında "ilahî" sıfatı yakıştırılan adalard biri ve belki de başta geleni Büyükada olsa gerek...

Büyük Tur'un Lunapark yönündeki girişinin yakınlarındaki Viranbağ'a Adalılar bugün de "Eski Bağ" der. Eski Bağ'ı Viranbağ yapan, bu adı taşıyan şiiriyle Yahya Kemal'dir:

Adalardan yaza ettik de vedâ Sızlıyor bağrımız üstündeki dağ, Seni hatırlıyoruz Viranbağ!

Dönemin yazarlarından, "Halit Ziya Uşaklıgil (1866-1945) ve Mehmet Raufun (1875-1931) yapıtlarında Büyükada'dan esintiler vardır.

Cumhuriyet romanının kurucularından Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun (1889-1974) "Kiralık Konak"ının (1922) Büyükada epizotları ise "çamlar içinde, gölgeli ve asude köşe" lerdeki köşklerde, "zümrüt renginde tatlı ve durgun bir mehtap" altında, "Yorgolu sırtının tenha koylarından birinde", Viranbağ'da ya da Ada'nın tenha sahilleri'nde geçerken, Büyükada doğasına ve 2. Meşrutiyet dönemi yaşamına ilişkin izlenimler de edinilir...

Yine bir Cumhuriyet yazarı olan Abdülhak Şinasi Hisar'ın (1888-1963) 1952 yılında yayınlanan anlatısı, yazarın çocukluk yıllarına rastlayan 19.yy. sonları Büyükada'sında geçmektedir...

Çocukken Nizam'daki köşkünde tanıyıp efsaneleştirdiği Ali Nizami Bey'i yıllar sonra Çamlıca'daki yoksul evinde ziyaret eden Abdülhak Şinasi Hisar, çocukluk yıllarının Büyükada'sını (Nizam Mahallesini) özlem dolu bir dille şiirleştirir: "Ada'nın, ilâhî bir sırnın açılışını bekler gibi, baştan başa bir ince güzelliğe büründüğü, kararan gökyüzüne çıktığı hissini veren gecelerde orkestradan taşarak Nizam semtini denize kadar dolduran o sevdalı ve hırslı, mehtaplı ve güneşli, gümüşten altından musiki sesleri; saadet ve lezzetleri birer birer, uzun uzun çağıran o dâhi ve mecnun sesler nerede? Birer misra zarafetiyle şaklıyan kamçılar altında şahlanan bir hırsla daha büyük lezzetlere doğru yol alır gibi coşan atlar, arabalar nerede?"

Büyükada da her yer gibi şair ve yazarların sadece mutluluklar yaşadığı bir mekân değildi kuşkusuz.

"Eylül" yazarı Mehmet Rauf'un karşılıksız bir aşk nedeniyle Büyükada'daki intihar girişiminden, kuşakdaşı edebiyatçılardan anılarını yazanların hemen hepsi-biraz da alaycı bir dille- söz etmekteler..

Oğlu Nijad'ın ölümünden sonra insanlardan kaçarak Büyükada'da inzivaya çekilen Recaizade Mahmut Ekrem'in acısı ise, bir babanın avuntusuz kederini dile getiren"Ah Nijad!" adlı şiirinin tanıklık ettiği gibi, hakikidir...

4. Cumhuriyetten günümüze

Göçler ve değişen kimlik

1. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşımız ve Cumhuriyet sonrasındaki göçler ve ahali değişimi ile öteki adalarla birlikte ve belki daha da çok Büyükada'nın Rum kökenli nüfusunda da büyük ölçüde azalma oldu.

Bu değişim doğal olarak Büyükada'nın eğlence ve yaşama kültüründe de değişimlere yol açtı.

Buna karşılık devrim sonrasında ülkelerini terk ederek İstanbul'a gelip bir bölümü Büyükada'ya yerleştirilen Rus ahali, yeni bir yaşama ve eğlence kültürünü de birlikte getirdiler.

Ankara'da 1926'da Atatürk'ün isteği ile kurulan Anadolu Kulübü'nün 1937'de Büyükada'da (eski Yat Kulübü tesislerinde) yine Atatürk'ün isteği ile şubesinin açılması ve kendisinin de bir çok kez Ada'ya gelerek bu kulübün bahçeye bakan bir odasında kalması Büyükada'nın yeni bir kimlik kazanmasında başlıca etkenlerden biri oldu.

Nitekim 1940'lı yıllarda devlet ileri gelenleri ve yüksek bürokrasinin burayı keşfetmesi ile Büyükada yeni köşkler, özenli yapılar, eğlence ve dinlenme kurumlarıyla seçkin bir yazlık mekân olma özelliğini yeniden kazandı.

Cumhuriyet dönemi edebiyatımızda Büyükada

Önceki dönemlerin yazar ve şairlerinden hayatta olanlarla birlikte daha yeni kuşaklardan edebiyatçı ve sanatçıların da Büyükada'ya ilgilerinin Cumhuriyet döneminde artarak sürdüğünü görüyoruz.

Bu ilgi günümüzde de sürmektedir ve Büyükada hiç kuşkusuz bu ilgiyi

hak ediyor.

Büyükada ve edebiyat denildiğinde akla ilk gelen yazarlarımızdan biri de Reşat Nuri Güntekin'dir.

Maden semtindeki köşkün kapısındaki plaket Cumhuriyet döneminin bu çok değerli yazarının (1889-1956) burada yaşamış olduğunu bildiriyor.

(Reşat Nuri-Hadiye Güntekin çiftinin kızları, arkadaşım Ela Güntekin'den, yazarımızın burada ailesiyle birlikte birkaç yıl yaşamış olduğunu öğrendim. Arşivinde, Reşat Nuri'yle kuzeni Ruşen Eşref Ünaydın'ın Luna Park'ta çekilmiş bir de fotoğrafları varmış ve mekân olarak düşülen notta da Luna Park yerine "Ay Bahçesi" denilmekteymiş.)

Türkiye Yazarlar Sendikası başkanı olduğum 1990'lı yıllarda Büyükada'da bir ya da iki kez Reşat Nuri Güntekin anısına toplantılar düzenlenmesini sağlamış, bu arada değerli ve zarif eşi sayın (merhum) Hadiye Güntekin'le tanışma şansım da olmuştu.

Reşat Nuri Güntekin, tıpkı Burgazada'da Sait Faik için olduğu gibi, doğum ya da ölüm yıldönümlerinden birinde Büyükada'da anılmalı, Maden'deki köşkün Reşat Nuri Güntekin adına bir edebiyat müzesine dönüştürülmesinin olanakları yaratılmadır. Bunun başarılması hiç kuşkusuz Büyükada'ya ve kültürümüze bir armağan olacaktır.

Bu arada bir internet tuhaflığına da değinmeliyim. Reşat Nuri Güntekin'den söz eden- birkaç tanesi dışında-hemen hemen bütün internet sitelerinde "Akşam Güneşi" romanıyla ilgili olarak, romanın konusu güya Büyükada'da geçiyormuş gibi yanlış bir bilgi tekrarlanıyor. Reşat Nuri'nin bu ünlü romanının konu örgüsü Büyükada'yla ilgili olmadığı gibi, roman konusunun internet sitelerinde yer alan konu özetiyle herhangi bir benzerliği de bulunmamaktadır.

Benim Büyükada'da yaşadığım ilk yaz 1983 yazıydı. O günlerde

kitaplarını okuduğum yazarlardan birinin Ahmet Hamdi Tanpınar olması ve kitaplarından birinin de(bazı bölümleri Büyükada'da geçen) "Huzur" oluşu bir rastlantıydı.

Tanpınar'ın "Huzur" ve "Aydaki Kadın" yapıtlarında yer alan Büyükada sahneleri, bu değerli yazarımızın Büyükada'ya yabancı olmadığını gösteriyor.

Tanpınar az sayıda da olsa bazı şiirleriyle sevdiğim bir şairdir...

"Her Şey Yerli Yerinde" çok sevdiğim bu şiirlerinin başında gelir.

"Bütün Yaz" da öyledir. Bu şiir bana her nedense, sevgili Emil Galip Sandalcı'nın, 1970'li yıllarda sık sık ziyaret ettiğimiz, kapısı tüm dostlarına açık, Maden semtindeki palmiyeli yalısını anımsatır...

Ne güzel geçti bütün yaz

Geceler küçük bahçede...

Sen zambaklar kadar beyaz

Ve ürkek bir düşüncede

Bu şiir bence Büyükada'da yazılmış olmalıdır... Melih Cevdet Anday (1915-2002), 1957'de Tercüman gazetesinde Murat Tek takma adıyla yayınladığı "Zifaftan Önce" adlı romanında Büyükada betimlerine de yer verirken sonsuzluk mekânının da burası olacağını herhalde bilemezdi.

Son mekânları Büyükada olan ünlüler arasında seramik sanatçısı Füreya Koral'la değerli tarihçi ve siyaset adamı Doğan Avcioğlu da bulunmakta.

Büyükada'da yaşamış ünlü yazarlarımız arasında Nurullah Ataç'ı da (1898-1957) anmalıyız. Kendisi günümüzde de Büyükada'da

yaşamakta olan kızı sayın Meral Ataç Tolluoğlu'nun "Babam Nurullah Ataç" ve "Küçükhanım Meralika" adlı yapıtları bir dönem Büyükada yaşamından değerli tanıklıklar içermektedir.

Kitabımızın bu bölümünü Orhan Veli'nin adalara sevgisi ve yaşama sevinciyle dolup taşan, doyumsuz güzellikteki şiiriyle bitirelim:

Gün olur, alır başımı giderim

Denizden yeni çıkmış ağların kokusunda

Şu ada senin, bu ada benim,

Yelkovan kuşlarının peşi sıra.

Dünyalar vardır düşünemezsiniz;

Çiçekler gürültüyle açar,

Gürültüyle çıkar duman topraktan.

Hele martılar, hele martılar,

Her bir tüylerinde aynı telaş!..

Gün olur, başıma kadar mavi;

Gün olur, başıma kadar güneş;

Gün olur, deli gibi...

Lev Trotski'nin sürgün yılları

Rus devriminin önderlerinden Lev Davidoviç Trotski (1879-1940) - bizde bir telaffuz hatası nedeniyle Troçki denilmektedir. Stalin tarafından ülke dışına sürüldüğünde ilk sürgün ülkesi Türkiye idi.

Trotski, eşi ve oğlu ile kısa bir süre Sovyet konsolosluğunda ve İstiklal

Caddesindeki Tokatlıyan Oteli'nde, bir iki ay Şişli Bomonti İzzet Paşa Mahallesi'ndeki Arap İzzet Paşa'ya ait bir köşkte kaldıktan sonra 1929-1931 yılları arasında Büyükada'da, Nizam Mahallesi'nde, yine Arap İzzet Paşa'ya ait bir köşkte kalmışlar.

1931'de bu köşkte çıkan bir yangın üzerine Trotski ailesi bir süre Büyükada Savoy Otelinde, daha sonra Moda Şifa sokağında Dr. Mahmut Ata'ya ait bir evde yaşamlarını sürdürmüşler...

Sonrasında da tekrar Büyükada Yanaros Köşkü'ndeki ikamet dönemi başlamış

Görüldüğü gibi devrimcinin sürgündeki yaşamı da yine oradan oraya, bir anlamda sürülerek geçmiş...

Lev Trotski'nin ailesiyle birlikte Büyükada'da yaşamış olduğu köşklerden biri bugün dairelere ayrılmış olarak özel mülkiyette, daha uzun süre yaşamış olduğu köşk ise -kurtarılamazsa- tümüyle yıkıntıya dönüşmek üzeredir.

Günümüzde de bütün ülkelerde çok sayıda yandaşı bulunan büyük bir devrim ve düşünce adamının dört yıldan fazla bir süre yaşamış olduğu bir mekânın uluslar arası bir kültür ve turizm odağına dönüştürülememiş olması korkarım ki yeryüzünde sadece bizim başarabileceğimiz bir şeydir!

Lev Trotski'nin Türkiye'deki sürgün yıllarından söz eden ilk yapıt Ömer Sami Coşar'ın "Troçki İstanbul'da" (Kitaş, İstanbul, 1969) adlı kitabı olsa gerek.

Dilimizde bir başka yapıt J.V.Heijenoort'un "Büyükada'dan Meksika'ya Troçki'yle Sürgünde" (Özne Yayınları) adlı kitabıdır.

İnternette Zülfikar Özdoğan'ın “İstanbul'dan Troçki Geçti” başlıklı oldukça ayrıntılı ve güvenilir bir belgesel yazısına rastladım.

Dostum Ahmet Tanrıverdi'nin de Adalı dergisinin Ocak-Şubat 2006 tarihli sayısında yine belgesel değerde bir yazısı yayınlandı.

Bir başka çalışma: 'Exile in Büyükada / Büyükada'da Sürgün', Turan Yavuz, 2002.

“Sürgün Güncesi”nden

Trotski'nin Büyükada'dan (ve Türkiye'den) ayrılma öncesinde tuttuğu birkaç sayfalık "günce gibi" notların Rusça aslından çevirdiğim birkaç paragrafını aşağıya alıyorum:

Böylece pasaportlarımıza açık seçik ve tartışmasız Fransız vizeleri konuldu. İki gün sonra Türkiye'den ayrılıyoruz. Karım ve oğlumla - bundan dört buçuk yıl önce- buraya geldiğimizde Amerika'da "prosperity" ("refah", Trotski bu sözcüğün Kiril alfabesiyle İngilizcesini yazmış, A.B.) güneşi ışıl ışıl parlıyordu.

Şimdi ise o zamanlar insana tarih öncesi, neredeyse masalımsı geliyor.

Prinkipo, bir dinginlik ve unutuş adasıdır. Dünya yaşamı buraya gecikmeyle ve sönükleşmiş olarak geliyor. Fakat kriz buranın yolunu da buldu. Yazları yıldan yıla daha az sayıda insan geliyor İstanbul'dan; gelenlerin de parası daha az. Balık bol olmuş neye yarar, talep olmayınca?

Prinkipo'da elde kalem çalışmak çok iyi, özellikle güzün ve kışın, ada tümüyle boşaldığında ve parkta çulluklar göründüğünde. Burada sadece tiyatro değil sinema da yok. Otomobil kullanımı yasak. Dünyada çok mu yer var böyle?

Evimizde telefon yok. Eşek anırtısı sinirler üzerinde sakinleştirici bir etki yapıyor. Prinkipo'nun bir ada olduğunu bir an bile unutmak olanaksız, zira deniz pencerenin altında ve adanın hiçbir noktasında

denizden gizlenme olanağı yok. Taş duvarın on metre ötesinde balık, elli metre ötesinde ise istakoz yakalıyoruz. Deniz haftalarca bir göl kadar dingin...

"Yine bu yıl ada sensiz..."

Adalar sadece edebiyatçıları değil, sanatın bütün dallarından sanatçıları etkilemiş mekânlardır.

Bu sanat dallarından biri de kuşkusuz ki müziktir.

Heybeliada bölümünde Yesari Asım Ersoy'un untulmaz bestesinden söz etmiştim.

Büyükada deyince de akla gelen ilk şarkı, Osman Nihat Akın'ın (1905-1959) "Yine bu yıl Ada sensiz içime hiç sinmedi/Dil'de yalnız dolaştım hep, gözyaşlarım dinmedi..." dizeleriyle başlayan nihavent bestesidir.

Bu duygulu şarkının bir sevgili için değil de yitirilen bir dost, bir arkadaş, belki bir öğretmen için (tarihçi, öğretim üyesi, yazar ve şair Ahmet Refik Altınay'ın 1937'de ölümü üzerine) yazılıp bestelendiğini öğrenmek ne de olsa azıcık hayal kırıklığı yaratsa da, "Dil"den, Büyükada'dan Heybeli'ye doğru uzanan bu ender doğa parçasından söz eden şarkı, dilden dile, kuşaktan kuşağa dolaşmayı hep sürdürecektir...

(Ünlü yazar ve gazeteci Ahmet Rasim'in torunu olan Osman Nihat Akın, güfteleri de kendisine ait olan "Bir İhtimal Daha Var", "Bir Zamanlar Maziye Bak", "Geçti Hayal İçinde Bunca Yıl", "Göze mi Geldim, Sen mi Unuttun?" vb. klasik müziğimizin unutulmaz bazı şarkılarının da bestecisidir. Yahya Kemal'in "Geçmiş Yaz"ının ikinci dörtlüğünden bestelenen "Körfezdeki Dalgın Suya Bir Bak Göreceksin" nihavent şarkı da onundur.)

Günümüzde Büyükada

Bir Büyükadalı olarak Büyükada'nın ve İstanbul Adalarının tümünün, güzelliklerini de sorunlarını da saymakla tüketemem...

Bu bölümde konumuz Büyükada olduğuna göre, önce bu adamızın güzelliklerini sıralayalım.

Her şeye karşın bir mucize gibi korunmuş mimari yapı... Nizam Caddesi boyunca ve sokak aralarında yürüdüğünüzde, köşklerin ve yalıların alımlılıklarının yanı sıra, özgünlükleri ve sayıca da çokluklarıyla da büyülenirsiniz.

Bir güzelliğin yanı başında bir öteki gözlerinizi okşamaktadır. Bu konuda Maden Mahallesi de Nizam'dan geri kalmaz. Büyükada bütünüyle bir köşk ve yalı cennetidir.

Bu sadece bir mimari güzellik değil, aynı zamanda tarihsel zenginliktir de.

Köşklerde ve yalılarda Osmanlıyı ve Cumhuriyeti yaşarken, kilise ve manastırlar (bu konuda İstanbul Adalarından hiçbiri ötekinden geri kalmıyor) sizi Bizans'a götürür.

Burada mimari özgünlük, zariflik ve görkem, geçmiş ve geçmekte olan zaman içinde bir kesintisiz var oluş duygusu, denizle ormanın kucaklaştığı doyumsuz doğa güzellikleriyle bütünleşir...

Kendi ülkemizde ve gezip gördüğüm hiçbir başka ülkede, tarihsel zenginlik, mimari özgünlük ve doğa güzelliklerinin, İstanbul Adalarındaki kadar eşsiz, cömert, baş döndürücü bir buluşmada bir araya geldiğine tanık olmadım.

Büyükada, buraya yerli ya da yabancı turist olarak gelenlere ve kendi sakinlerine; bu insanların zevklerine, meraklarına ve olanaklarına

göre, birden çok mutluluk olanağı sunar.

Köşklerin ve yalıların gezilip görülmesi başlı başına bir görsel mutluluktur.

Kiliseler, manastırlar, sizi uzak bir geçmişe ve şu anda adanın günlük yaşamına hakim olandan farklı kültürlere götürür.

Aya Yorgi'de hem kültürel zenginliği, hem doğa güzelliklerini, hem damak tadını bir arada yaşarsınız.

Saat Kulesi alanından, fayton, bisiklet ya da yürüyerek çıkacağınız Küçük Tur (7 km.), Nizam Caddesi üzerinden Dil Burnu'na ve Lunapark'a, oradan da Maden ve Kumsal boyunca tekrar başlangıç noktasına kadar, size Büyükada mimarisini ve doğasını yakından tanıtacaktır.

Büyük Tur'da (14 km.) ise Lunapark'tan Viranbağ yönüne kıvrılarak bir orman yolu boyunca Marmara Denizi'nin üzerinden bir uçaktaymış gibi geçerken, sağınıza Tavşan ve Sedef adalarını alarak Maden ve Kumsal boyunca turunuzun başlangıç noktasına ulaşırsınız.

(Bisikletimi evimizin bulunduğu Lala Hatun Caddesi-Karakuş Sokak'tan Rum Yetimhanesinin bulunduğu tepeye çıkardıktan sonra, Lunapark'a doğru kıvrılarak devam eden geniş orman yolundan; - sağda, çamlıkların arasından görünüp kaybolan denize ve Heybeliada'ya göz atmayı ihmal etmeksizin- uçarcasına inerek başladığım Büyük Tur, Büyükada'nın bana yaşattığı sevinçlerin başında gelir.)

Vapur iskelesinden çıkıldığında, sola doğru kıyı boyunca uzanan balıkçı restoranları, Büyükada yaşama kültürünün olmazsa olmazlarındandır. Bir an, motorlu araç trafiğinin uzağında bir Boğaz restoranında olduğunuzu düşünün. 1960'ların İstanbul'unda bile bu hâlâ bir derecede mümkündü. Şimdi bu duyguyu ancak ve özellikle Büyükada sahil restoranlarında yaşarsınız.

Büyükada otellerinde kalmama hiç gerek olmadı. Fakat Splendid ve Princess otelleri, Heybeliada'nın Halki Palas'ı gibi, belli gelir düzeyinin üstündeki yerli ve yabancı ziyaretçilerin vazgeçilmez mekânlarıdır.

Son zamanlarda daha mütevazı bütçeler için pansiyonlar açıldığını da işitiyorum.

Anadolu Kulübüne de çok seyrek olarak bazı toplantılara katılmak dışında yolum düşmedi. Fakat herhalde Büyükada'yla özdeşleşmiş bir kurumdur.

Anadolu Kulübü yakınında, Nizam Caddesi üzerindeki Büyükada Sanat Evi, onu Büyükada'ya armağan eden Çelik Gülersoy'un zamansız ayrılışından sonra ne durumdadır bilmiyorum. Fakat bu müstesna kurum Adanın yaşamına mutlaka daha etkin olarak katılmalıdır.

Aynı şey, iskele üzerindeki Turing Cafe için de geçerli. Orada yaşamayan, Ada yaşamına katılmayan bir şey var.

Sahiller neredeyse bütünüyle özel mülk ya da başkaca kurumlarca kullanılmakta olduğu için Büyükada'da denize girmek ciddi bir sorundur. Adalıların ve özellikle de yaz ayları hafta sonlarında akın akın gelen ziyaretçilerin bu gereksinimlerini karşılamaya Seferoğlu, Değirmendere, Naki Bey plajları ile sadece üyelerine ve onların konuklarına hizmet veren Su Sporları Kulübü ne ölçüde yeterlidir, bilemem. Fakat daha çok sayıda insanın deniz gereksinimini karşılayacak olanaklar yaratılması, konuyla ilgili kurumların öncelikle el atması gereken bir sorun olarak görünüyor.

Başta da söylediğim gibi Büyükada'nın (bütünüyle İstanbul Adalarının), güzellikleri de sorunları da saymakla tükenmez.

Bu konuda son olarak söyleyebileceğim, Büyükada'nın (İstanbul Adalarının tümünün) akla ilk gelebilecek en büyük eksikliklerinden başlıcalarını sağlık, ulaşım ve kültür gereksinimleriyle ilgili olduğudur.

Adaların her birinin donanımlı sağlık kurumlarına kavuşturulması, var olanların olanaklarının genişletilmesi, bunlardan birinde de (bu Büyükada ya da Heybeliada olabilir) bütün adalara hizmet verecek tam donanımlı bir hastane açılması kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görünüyor.

Ulaşım konusunda, özellikle (Eylül sonuna doğru yürürlüğe giren) "kış tarifesi"yle birlikte adalar sanki cezalandırılmakta; sanki değiştirilemez bir yazgıymış gibi günümüzde de kuş uçmaz kervan geçmez sürgün mekanlarına dönüştürülmektedir.

Kültür alanındaki eksiklikler de göze batacak ölçüdedir. Halkın ve özellikle de çocukların yararlanacağı halk kitaplıkları; tiyatro, müzik, sanatın başkaca alanlarında çalışma ve gösterilerin yapılacağı mekânlar ve olanaklar mutlaka yaratılmalı; Büyükada ve Adalar, yaz mevsiminde sadece eğlencelik, güz ve kış aylarında ise geçmiş yüzyılların sürgün mekânlarını anımsatan ıssız yerler olmaktan kurtarılmalıdır.

Bunların başarılmasına ise ne sadece yerel yönetimlerin, ne tek başına dernek ve vakıf türünden kurumların iyi niyetli, özverili çabaları yeterlidir.

Bu konuda devlet desteğinin yanı sıra uluslar arası kuruluşların katkıları da gereklidir.

İstanbul Adaları, ülkemizin dünya ölçüsünde, benzersiz, eşsiz değerleridir.

Bunu kavrayıp sorumluluğunu duyarak gereklerini el birliğiyle yerine getirme konusunda gösterilecek çaba ise, sadece kendi ülkemiz bakımından değil, bütün insanlık kültürüne karşı görevimizdir.

Benim Büyükada'm

1. Neden Benim?

Bir yere, bir şeye, bir kimseye "benim" demek kolay değil... Buradaki "benim"in, sahiplikle, sahiplenmeyle, sıradan bir mülkiyet hakkı ya da duygusuyla ilgisi yok...

Sevgiden, yakınlıktan, benimsemek ve benimsenmekten, aidiyetten söz ediyorum...

Kendi ülkemizde ya da başka ülkelerde az ya da çok yaşadığım kentlerin hepsi bu anlamda az çok benimdir....

Girişte de yazdığım gibi "benim" diyebileceğim bir Kars, bir Çankırı, bir Ankara, bir İstanbul, bir Bursa, bir Paris, bir Moskova ve daha az sürelerde yaşamış olsam da bende iz bırakmış başka kentler var.

Ve şimdi, öyle sanıyorum ki, 1980'lerden bugünlere, kesintilerle de olsa yaşadığım Büyükada'ya, sözcüğün yukarıda sıraladığım anlamlarıyla "benim" diyebilirim...

Sözcüğün yukarıda sıraladığım anlamları derken de Büyükada'ya ilişkin olarak "benimsemek" kadar "benimsenmek" sözcüğünün de altını özellikle çizmeliyim.

Çünkü benim Büyükada'yı benimsediğim kadar da Büyükada beni benimsedi...

Çarşısıyla, deniziyle, rıhtım boyu restoranlarıyla, martılarıyla, kedileriyle, begonvilleri, zakkumları, mimozalarıyla...

Bütün bunlar şiirlerime ve yazılarıma dolaylı ya da dolaysız girdiler...

Sabah erken ya da akşam saatlerinde bisikletle çıktığım büyük turda,

Viranbağ üzerinden Maden'e doğru ilerlerken, şiirler tasarladım...

Bulamadığım dizeleri bulduğum oldu...

Ve Büyükada insanı...

Esnafı, zanaatkânı, memuru, aydını, Türkü, Kürdü, Rumu, Ermenisi, Musevisi...

Hepsi ayrılmaz bir bütünü oluşturur.

Büyükadalılık orada herkesi birleştirir.

Kuşkusuz, Prens Adalarımızın hepsi için böyledir bu...

Ve bütün bunlar içindir ki gönül dolusu bir seslenişle "Benim Büyükada'm" diyebiliyorum.

Yurtdışlarında, en uzak ülkelere gezilerimde bile Büyükada özlemi burnumun direğini sızlatır.

Orada çünkü çocukluğumun güneşi var.

O sarı, lekesiz sabah güneşi.

Çocukluk günlerimin kahvaltı masalarındaki rafadan yumurtaların renginde ve tazeliğinde.

Büyük kentlerde ve bugün artık küçük kentlerde de, kalabalıkların, gökdelenlerin, motorların homurtuları ve salgılarıyla kararttığı, kirlettiği, gözlerden saklayıp uzaklaştırdığı güneş...

Orada çünkü evimin önündeki sokaktan okula yürüyerek giden çocukların cıvıltıları beni kendi çocukluğuma götürüyor.

O çocuk seslerine sabah kuşlarının cıvıltıları eşlik ediyor.

Odalardan birinin camına başını dayamış begonvil dalı, baharın yaza doğru ilerlediğini haber veriyor...

Kertenkeleler, karıncalar, asma... Hepsi kendi yaşama telaşında...

Orada sabahın, günün, akşamın, gecenin, kendi özgün kimliği, kişiliği var..

Kahvenizden aldığınız her yudum, yazdığınız her dize, okumakta olduğunuz her satır, geçen her saniye, dakika, saat, ayrı bir anlama, değere sahip...

Çünkü zaman dediğimiz şeyin acımasızca, duygusuzca katledildiği "mega kent"in yanı başında; ayrımına varmaksızın yaşamınızdan akıp giden, (aslında yaşamın kendisi demek olan) o zamanı, duyarak, bilerek, tadını çıkararak, israf etmeksizin yaşıyorsunuz...

"Benim Büyükada'm" derken düşünüp duyumsadıklarım işte böyle şeyler...

2. Maltepe Cezaevi'nden Büyükada'ya Bakış

Şiirlerimde Büyükada adı ilk kez, 1982 güzünde Maltepe Askeri Cezaevi'nde yazdığım "Hapishanede Bir Sabah Türküsü"nde geçiyor...

O şiiri yazdığımda, bir sonraki yılın yaz ve güz aylarından bir bölümünü Büyükada'da, Tepeköy'deki bir masal evinde geçireceğimi bilemezdim.

Tutukluluğumuzun ne kadar süreceği, nasıl sonuçlanacağı da zaten belli değildi.

O yılların yaşantılarının ayrıntılarını anımsamak için güncelerime göz attım...

Banş Derneği Davası diye adlandırılan davada "gıyabi" tutuklulukların "vicahi"ye çevrilmesinin tarihini not etmişim: 27 Ocak 1982.

Aynı gün başkan Dikerdem ve bazı başka arkadaşlar tutuklanmış.

Akşamüstü de Orhan Apaydın teslim olmuş...

Benim Selimiye Kışlası'na giderek teslim olmaya karar verişimin tarihi, deftere düştüğüm nota göre 7 Mart 1982...

Kışlada saçlarınızın üç numara tıraş edilmesi, çeşitli nedenlerle orada bulunan öteki tutuklularla birlikte üstünüzde belki sadece külotunuz bırakılarak çırılçıplak soyulmanız ve bir duvar dibinde bekletilmeniz...

Ceplerinizde ne varsa alınıp tutanak tutulduktan sonra giyinmenize izin verilmesi ve kelepçelenerek bir askeri araçla Maltepe Cezaevi'ne

gönderilmeniz...

Sözünü ettiğim 7 Mart 1982'yi bir sonraki sayfada 2.1.1983 tarihi izliyor...

Yani 9 ay 16 günlük bir kesinti...

Bu, Maltepe ve Sağmalcılar cezaevlerinde (hükümlü değil!) tutuklu, yani "sanık" olarak geçen süredir...

Bu sürelerde, cezaevlerinde başka defterlere yazdığım (dört cep defteri dolusu) notlar, bir başka konu...

Altında Eylül 1982 tarihi bulunan, "Hapishanede Bir Sabah Türküsü" Maltepe Askeri Cezaevi denilen cephanelikten bozma "zindan"ın avlusunda, bir havalandırma sırasında yazıldı.

Hapishanede Bir Sabah Türküsü

Maltepe Askeri cezaevinin avlusunda

Sisler içindeki Büyükada'nın karşısında

Oturmuş yazarım bu şiiri

Eylül başlarında bir cumartesi sabahı

Lodos titretiyor ağaçları

Yağmur geceden yıkamış çiçekleri

Gökyüzü mavi, bulutlar beyaz

Ardından baharın geçti koca bir yaz

Hapisteyiz hâlâ ve güzün ilk serinlikleri

Avlunun dört yanı dikenli teller

Tellerin gerisinde nöbetçiler bekler

Kapanır uykusuzluktan gözleri

On gündür çocuk sesi duymadım

Özledim 'baba' deyişini kızımın

Özledim beni görünceki sevincini...

Hayatım benim, kırk yıllık hayatım

Seni başarabildiğimce dürüst yaşadım

İçim burada da pırıl pırıl şimdi

Geçer, güzelim, bu günler de geçer

Sökülüp atılır dikenli teller

Koparır halk bir gün zincirlerini

3. Tepeköy'deki Ev

Sözünü ettiğim günceye, 2.6.83'te, "Büyükada'da tuttuğumuz güzel ev..." diye bir not düşmüşüm...

Tepeköy'deki bu eve 14 Haziran 1983'te taşınmışız. Bir Kuzey ülkesinde işçi olarak çalışıp emekli olmuş İhsan Bey'in, orada gördüğü evlerin üslubunca yaptırdığı, iki katlı bir masal evi bu.

Bizim kiraladığımız ikinci katın her penceresinde sanki bir deniz manzarası asılı...

Marmara ve Ada görüntüleri her pencereden karşınızda... Notlarımdan, güz ortalarına kadar bu masal evinde kalmış olduğumuzu okuyorum...

Salıverildiğimiz 1982 Kasım'ından, devam etmekte olan davanın sonucunda birçok arkadaşımla birlikte benim de 8 yıl ağır hapis ve bir o kadar sürgün cezasına çarptırılacağımız 1983 Kasım'ına kadar geçen bir yıllık sürenin demek ki yaklaşık yarısına yakını bu evde geçmiş.

Güncemde 14 Haziran 83 tarihli bir not daha var. Buraya almadan geçemeyeceğim. “Şadırvan'da (Bebek) Turgut Uyar, Edip Cansever, Cemal Süreya ile karşılaşmışım. Mucize gibi bir rastlantı. Dördümüzüz ve başka da kimse yok... Cezaevi çıkışımda hepsiyle ilk karşılaşmam. Yüreklendirici, sıcak sözler söylediklerini anımsıyorum... Benim de onlara 'Aynı anda üçünüzü birden kucaklamak istiyorum' dediğimi...” (Turgut Uyar'la sonra bir daha hiç karşılaşmadık. Edip Cansever'le de. 80'li yılların karanlık günlerinde, arka arkaya, altmış yaşlarına bile gelmeden yaşamdan ayrıldıklarında, ben ülke dışında sürgündeydim. Cemal Süreya ile yıllar sonra 1989'da ülkeye dönüşümde çok sıcak birkaç buluşmamız oldu. Yakın bir dostluğa dönüşebilirdi. Yazık ki 1990'da, altmış yaşını bir yıl geçmişken apansız kaybettik onu da.)

Barış Derneği Davasıyla birlikte TKP ve TYS davaları da devam ediyor.

Adada bulunduğum sırada duruşmalara oradan gidiyor olmalıyım.

Ayrıca, işkencede ölen bir gençle ilgili olarak daha önce yaptığım bir açıklama nedeniyle, "hükümetin manevi kişiliğini aşağılama" suçlamasıyla, cezaevinde bulunduğum sırada aldığım, çok geçmeden Yargıtay'ca da onaylanan 1 yıl hapis ve bir o kadar da Erzurum'a sürgün edilme cezam var...

Aynı süreçlerde, bir başka gözaltıyla ilgili olarak, 13.1.1983'ten uzunca bir not:

"4 Ocak Salı günü Emniyet Müdürlüğünde gözaltına alındım. Gece orada, büroda sabahladık. Ertesi gün Selimiye Kışlası'na kapatıldık. Emniyetteki sorgulama normaldi. 9 Ocak Pazar günü psikopat bir savcıdan geçtik. Kazasız belasız. Pazartesi, yargıç tarafından serbest bırakıldık... Böylece, ne idüğü belirsiz, garip yaşantılar, gözlemlerle dolu, 7 tutukluluk günü ve gecesi daha... İşkenceden geçmiş delikanlılar, poliste ırzına geçildiği söylenen kara gözlü kızlar, vs... Dün TYS, bugün Barış Derneği duruşmaları..."

(Barış Derneği sanıklarından, cezaevi arkadaşım Ali Taygun'la birlikte, serbest bırakılışımızın hemen ardından, bir kez daha bu gözaltına alınış ve Selimiye'ye kapatılışımızın nedenini, ne kadar saçma bir şey olmalı ki, anımsamıyorum...)

16 Şubat 83'ten iki not: "Üniversitelerde tasfiyeler", "Cumhuriyet 1 aydır kapalı"...

İzmit'te dört genç idam edilmiş. TÖB-DER'de 15-20 yılı bulan cezalar.

16.4.83'ten bir not: "Türkiye aydın insan için bir hapishane artık..."

Gözlerimde, cezaevinden çıktıktan hemen sonra fark ettiğim sorun, gittikçe daha kaygılandırıcı biçimde, güncemdeki notlar arasında

zaman zaman ortaya çıkıyor. (Beni körlük sınırlarına kadar yaklaştıran bu görme bozukluğu, ancak birkaç yıl sonra, yurt dışında birkaç ameliyatla düzeltilebilmişti.)

Ve işsizim... Cezaevi öncesindeki işim zorunlu olarak sona ermiş.

Yaşadığımız ülkede ve kişisel yaşamda pek çok şey "masalsı"lıktan uzak olsa da yaşam devam ediyor...

Cezaevinden çıktığım günlerde, o sırada üçüncü yaşını sürmekte olan kızımla, o çoğu kez omzumda, İstanbul'da, parklarda sürterek özlem gideriyoruz...

Cezaevinde de çokça okumuş, şiirler yazmış, çeviriler yapmıştım.

1983 yılı, Büyükada günlerini de kapsayarak, bu türden çalışmalarla dolu.

Çehov'dan "Martı'yı çeviriyor, "Son Yüzyıl Büyük Türk Şiiri Antolojisi" adıyla yayınlanacak çalışmayı (gelecek belirsiz olduğundan) bir an önce tamamlayıp teslim etmeye çalışıyor, Bir Rus Şiiri Antolojisini hazırlıyorum...

Bu arada, Özdemir İnce'yle ortak çalışmamız "Bulgar Şiiri Antolojisi", ardından da Lermontov'dan (bazılarını cezaevinde yaptığım) şiir çevirilerim (Hançer) yayınlanıyor.

Aynı günlerde ve o koşullarda (hakkında sürmekte olan üç dava ve bir mahkûmiyet kararı bulunan, cezaevinden kısa süre önce çıkmış biri olarak) Adam Yayınevi'nde "Şiirler 59-82" başlığı ile bütün şiirlerimden bir seçmelerin; sevgili, unutulmaz Memet Fuat'ın editörlüğünde yayınlanması büyük bir sevinç. (Ne yazık ki, dönemin koşullarında, "Bir Gün Mutlaka", "Yıkılma Sakin "vb. şiirler bu seçmelerde yer alamamıştı...)

Yunanistan'daki şiir kitabım 3. basımını yapmış...

Özdemir İnce'yle bir dünya şiiri antolojisi hazırlamaya koyulduk...

Mayıs'ta bir Ege gezisinde, en sevdiğim şiirlerimden “Eski Nisan”ı yazdım...

Büyükada'da, adını "Şili'ye On Şiir" diye düşündüğüm bir şiir dizisi üzerinde çalışıyorum.. (Bu şiir notları kayıp. Fakat çok yıllar sonra yine Büyükada'da yazılacak "İki Ağıt"ın bir bölümünü oluşturan şiirler bu çalışmanın devamı ve sonucu sayılabilir.)

O yaz süresince Şklovski'nin Mayakovski üzerine kitabını çeviriyor, Mayakovski şiiri üzerine düşünüyorum. (Sonradan Şklovski'den vazgeçip başka bir kitap çevirdim yine Mayakovski üzerine.)

W. Styron'un, daha çok vapurlarda, Ada'ya gelip gidişlerde İngilizce aslından okuduğum "Sofi'nin Seçimi"nin kederi (sonradan izlediğim filminin etkisi de eklenerek) içimden hiç silinmedi...

"Cevdet Bey ve Oğulları"nı okuyorum.

28 Haziran'da bir not: "Cevdet Bey'in ölüm sahnesi bugüne kadar romanlarda okuduğum ölüm sahnelerinin en etkileyicilerinden, gerçeklik duygusunu en çok uyandıranlarından biri. Genç bir yazarın ilk romanıyla böyle bir başarı düzeyine ulaşması, edebiyatımız için çok sevindirici bir şey.

30.6.83'te, herhalde yine Barış Davası duruşmalarından birine "ihzaren" (polis nezaretinde) götürülmek üzere geceyi 1. Şubede geçirmekteyken de bu kitabı okumayı sürdürmüşüm.

Ada vapurlarında, motorlarda kitap okumak, bugün de yapmayı en sevdiğim şeylerden biri. Böylece ne çok kitap tüketmişliğim var...

9.7.83: "Adadayız... Buradayız artık... Hapis ve sürgün olana kadar..."

26.7.83: "Bu yaz ne kadar sürecek bilmiyorum. Fakat unutulmaz izler bırakacak. Serin balkondayım (terasta). Önümde, aşağıda, evler ve ağaçların arkasında sakin akşam denizi. Güneş, solda, Kınalı'nın arkasında batıyor...

(...) Bir iki gün içinde, (belki yarın) infaz savcısına gideceğim. Erzurum yolculuğu artık kesin. Hesabını yapacak, hemen mi, yoksa vakit var mı daha... Şu yaz çocuklardan ayrılmasaydım..."

Tanpınar'dan "Huzur", "Saatleri Ayarlama Enstitüsü". "Huzur'dan sayfalarca alıntılar.

13.8.83 Büyükada tarihli bir not:

"Tanpınar dürüst, seçkin bir aydın her şeyden önce. Betimleri ressamca. (Resme özel ilgisi var.) Müzik alanında bilgili. Çok yönlü, çok bilgili bir aydın. Yaşasa, dost olurduk. Ince bir adam. Roman (Huzur) çok başarılı değil -ama ilginç, önemli."

Aynı gün, sekiz sayfalık savunmamın hazır olduğunu yazmışım. "Sıkılıyorum, bu anlamsız ve saçma şeyden. Kime, neyi anlatmak için."

17.8.83.Büyükada. "Pazartesi (15.8.83) günü, ilk sıradaki savunmamı, alnımın akıyla, başarıyla tamamladım. Sekiz sayfalık metni net bir sesle okuduktan sonra, Fevralski'nin kitabından alıntılarla, tutanağa geçen ifade ile Nâzım Hikmet'in büyük bir şair' ve büyük bir yurtsever' olduğunu anlattım."

Bu notları daha fazla sürdürmeye gerek yok...

Pek çok kitap, çeviri, yazı, tasarı, kaygı, üzüntü, sevinç... Tepeköy'deki ev bir masal eviydi gerçekten.

Kızımın da en tatlı zamanları; çikolataya "çikotala", bisiklete "bisiglet" dediği günlerdi.

Bir gün, kıyıda, berrak suda, kıvrılarak kaçıp giden bir yavru balığın ardından "kertenkelebek" diye heyecanla bağırdığını not etmişim...

Açık pencere kıyısında, deniz manzaralarından birinin karşısında oturmuş daktilomun tuşlarını tıkırdatmadayken, Barış'ın aşağıda, arkadaşlarını şöyle uyardığını işitiyorum: "Gürültü yapmayın. Sonra babam kızar. Benim babam çok çalışkındır..."

"Çalışkın'ım, evet. Ama çok güzel şiirler yazabilsem..." (14.9.1983)

Bu notu düştüğüm 14 Eylül günü Barış'ın "Özlemir amca"sı (Özdemir Ince) Paris'e gitme öncesinde konuğumuz olmuş. Sonrasını, deftere yazılandan çok daha ayrıntılı, şu anmış gibi anımsıyorum: Gece. Kadife karası gökyüzü yıldızlarla dolu. Küçük terasta, mangalda balık (palamut?) kızartıyor, şarap içiyoruz. Barış, tatması için uzattığım kadehimden ömrünün ilk şarap yudumunu aldıktan hemen sonra gözlerini gökyüzüne çevirerek ve başını Özlemir amcasına doğu hafifçe eğerek mırıldanıyor: "Nesif..."

24 Eylül'de de aynı terasta Erenuslarla bir mangal partisi yapmışız...

Tepeköy'deki evde birçok dost, pek çok arkadaş ve akraba, konuğumuz oldu.

Barış'ın dedeleri, anneannesi... Dostlarımızdan Bekir Yıldız, Aziz Çalışlar... Şimdi hiçbiri ne yazık ki hayatta değil.

"Nesif" olduğu kadar sıkıntılarla dolu günlerdi. Ya da sıkıntılarla dolu olsa da, "nesif" günler...

Büyükada'da o günlerde yazdığım birkaç şiir, "Eski Nisan" adlı kitabımdadır: "Ayrılan", "Arada", "Seni Elinden Tutmuştum", "Ada Vapurunda"...

31.9.1983. Büyükada. "Tek başına geldim. Öğleden sonra. Denize girdim. Okudum. Şimdi evin terasındayım. Barış'sız, çocuklarsız, tuhaf, alışılmadık. Nefis bir Eylül güneşi. Eylül de bitti işte."

1 Ekim 1983 Büyükada. "Mayakovski, şair için on altı-on sekiz saatlik işgününden söz ediyor. O, bambaşka koşulların şairi. Ben, ekmek paramı nasıl çıkaracağımı düşünüyorum durmadan. Her gün en az 3-4 saat çeviri yapmak zorundayım. Bu çalışmanın alıp götürdüğü enerji var. Sonra okumak gerekliliği. O bile gereğince olamıyor. Sağlık sorunları, günlük ıvır zıvır, şu bu derken, şiiri yazmaya (ve yaşamaya) hiç zaman kalmıyor desem yeridir."

2 Ekim 83. Büyükada. Sabah. "Fırtına. Kıyamet. Erken uyandım, bir daha uyuyamadım. Elektrikler kesik. Buna karşılık, çocukluğumun, ilk gençliğimin namuslu sonbaharlarından biri. Açık hava, yağmurla ıslanmış ağaçlar, vb. İstanbul'da artık yok olup giden. "

7 Ekim 1983.Büyükada. "Kaçıp gittim Ada'dan, soğuktan. Hem de evi özlemiştim... (...) Az önce geldim. Hasta olduğum halde. (...) nefis bir ilkbahar havası. Gökyüzü yıldız dolu. Gelirken nefis kokular vardı yollarda. Tanımadığım bir tür çiçeğin, ferahlatan, serin, taptaze kokusu."

8.10.1983.Büyükada. "Terasta bütün mevsimin en güzel güneşlerinden biri var. Üst yanım çıplak, şezlongda okuyorum."

Bundan sonraki alıntılar, davanın sonucunu beklerken, İstanbul'da, Mecidiyeköy'deki evde düşülmüş notlardandır.

"Belim yine kaykıldı. Sırtüstü yatıyorum. Bir bakıma iyi oldu. Yirmi günlük raporla, hiç değilse duruşmalardan kurtuldum bir süre. Tabii Barış Derneği Davasının ruh hastası yargıcı izhar çıkarmazsa. Dünya Şiiri Antolojisi için bir ucundan çalışmaya koyuldum. Alman şiirinden

başladım. Rilke'yi bir daha okudum ve çok yakınlıklar buldum bazı şiirlerimle... Tuhaf bir duygu bu. Bir yanım Rilke'ye, bir yanım Brecht'e yakın... Oysa onlar birbirlerinden nasıl uzak iki şair-iki ayrı kutup..." (21.10.1983)

Günlükten (22.10.83) şu satırlanı almaksızın da geçemeyeceğim:

"Geçen gece, Düşün Yayınevi'nin bulunduğu katta, Aziz Bey ve birkaç arkadaş içki içip sohbet ederken, Aziz Bey bir dosyadan kendi şiirlerinden okudu. Yılların ünlü, büyük yazarının şiir okurkenki naifliği, mahcubiyeti görülecek şeydi. Şiirin büyüsü bu. En güzel şiiri de “Aslolan Şiir” adını taşıyor. Esendal'ın hikâyelerini okumakta olduğumu söyledim Aziz Bey'e. 'Bizim ilk Çehov'umuzdur' dedi."

28.10, 4.11.83 günlerinden karışık notlar. "14 Kasım günü 'hüküm' bildirilecek (...) Davanın emirle açıldığı, emirle yürütüldüğü, emirle karara bağlanacağı kesin. (...) Kızımla yine demir parmaklıklar, cam setler ardından mı görüşeceğiz? Yoksa daha da kötü günler mi var gelecekte? Kestirebilmek olanaksız. (...) Çağdaş Türk Şiiri Antolojisine önsözün ilk taslağını yazmaya koyuldum (...) Belimin kaykılması sürüyor. Bir de üşütme, 38,8 ateş. (...) Thomas Mann'ın 'Confessions of Felix Krull'unu okuyorum. İngilizce İncil okuyordum, sıkıldım..."

5.11.83 "Bugün Doğan Avcıoğlu öldü. İlerici bir askeri yönetimin kuramcısıydı. En gerici bir askeri diktatörlük döneminde yaşamını yitirdi."

Bu defterdeki son bir sayfalık yazı 14.11.1983, saat 9.45'te yazılmış "15 dakika sonra Metris'teki mahkeme salonunda hakkımızdaki 'hüküm' okunacak... Yasa, mantık, sağduyu, aklıselim, vicdan ve bu türden her şey, çektiğimiz sıkıntıların artık burada noktalanmasını gerektirir. (...) Oraya gitmedim. Bir tutuklanma durumunda kendi ayağımla gidip zindanlarına girmeye bu kez niyetim yok. Yine de sonucun çok namussuzca olmayacağını umuyorum."

Günlüklerimden 22.6.1981-14.11.1983 tarihleri arasındaki iki buçuk yıla yakın süreyi kapsayan, kırmızı ciltli, kalın defter bu cümleyle sona eriyor...

Defterime bunları yazdığım aynı gün, kendi evimi bir kaçak gibi terk ederek kendi kentimde bir süre gizleneceğimi; ardından da altı yıl sürecek bir yurt dışı sürgünlüğünün başlayacağını o sırada bilemezdim...

Büyükada ise, bundan sonra uzun bir süre, Maltepe Cezaevi'nin avlusundan gördüğüm sislere bürünmüş bir belirsizlik değil, yurt dışında bulunduğum bütün o yıllarda yürekteki özlemi hiç silinmeyecek olan "geçmiş bir yaz"ın masalsı ülkesidir...

4. Gurbette Büyükada'yı özlemek

Ülke dışına (üzerinde benim fotoğrafımın bulunduğu bir başkasına ait pasaportla) 1983 yılının son günlerinde çıkmayı başardım.

Mahkumiyetin ardından İstanbul'da bir ayı aşkın bir süre "gizlilikte", sonrasında da yolculukta" geçen birkaç günle "sürgünde "ki ilk birkaç ayın yaşantıları "Kızıma Mektuplar" adlı şiir dizisini (ve kitabını) oluşturur...

Bu şiirlerden biri (Kızıma Mektuplar, 15. şiir) Büyükada'daki 1983 yazına özlemimi dile getirir...

Sevdiğim Istanbul'un kokusu bu

Kızarmış midye ve yosun kokusu

"Calais" limanında çarptı burnuma

Arka güvertesinde Manş vapurunun

Güneşli bir köşe bulup oturdum

Baktım puslu göğe, gri sulara

O yaz, daha geçen yaz değil miydi

Sıcak sevgisiyle kuşatan bizi

Mavi bir denizle Büyükada'da

Araya yıllar girmişçesine

Dalıp dalıp gittim o günlere

Kendim gurbet elde gönlüm sılada...

5. Yeniden Büyükada'da

Nisan 1984

"Sürgün" bu kez çok uzun sürdü. 1983 Aralığından 1989 güz başlangıcına kadar yaklaşık 6 yıl. Bir bakıma bütün bir ömür... Paris'e benden 10 ay sonra, pasaport verilmediği için yine bir başkasına ait pasaportla getirtmeyi başardığım kızım, 5 yaşında geldiği Fransa'dan Türkiye'ye 11 yaşında döndü.

Orly Havaalanında onun (ve annesinin) denetimden çıkışlarını beklerken, yüzümün gerginlikten sanki uzadığını hissetmiştim...

Paris'i mesken tutarak diyebilirim ki bütün dünyayı dolaştım.

Şiirlerimi okuyarak ve çeşitli toplantılardaki konuşmalarımla 12 Eylül faşizmine karşı savaşım vererek...

Bu konuşma ve yazılarımdan kimileri de "İki Ateş Arasında" adlı kitabımdadır...

Hakkımda açılmış davaların Yargıtay'da bozulması ve aklanmayla sonuçlanması üzerine, ailece, duraksamaksızın ülkeye dönüldü...

Ülkeye dönmek aynı zamanda da Büyükada'ya dönüş demekti... Nitekim 1990'lı yılların -iyi ki tutulmuş- güncelerinden ilkinde, 19 Haziran 1990 tarihinde alınmış bir not var:

"Büyükada'da iki odalı bir yer kiraladık ve bir mutluluk bu. Başka bir boyutta yaşamak. Barış için güneş, açık hava, faytonlar, bisiklet..."

Ülkeye dönüşten hemen sonra kiraladığımız bu küçücük mekân, Maden'de, Tepeköy'e çıkan yokuşlardan birinin ortalarında, o sırada da oldukça yaşlı Fethi Bey'e ait iki katlı evin giriş katıdır.

"Kat" denemeyecek kadar küçücük bir mekân.

Buna karşılık, önündeki geniş teras karşı sahillere kadar bir deniz görünümüne açılıyordu.

O terasta da güzel zamanlarımız oldu.

En çok anımsadığım, Erenuslarla bir buluşmamızda, Bilgesu'nun gitarıyla söylediği türkülerdir....

Bu çok küçük, ama bir o kadar da şirin mekânda çok az kalabildik ne yazık ki...

O yılın Eylül ayındaki korkunç trafik kazasının, kızımı babasız ve annesiz bırakmaması gerçek bir mucizedir...

Ölümcül kaza sonrasındaki tedavi aylarca sürdü...

Büyükada adı, bu güncede yeniden, 15 Temmuz 1992'de, yani ancak iki yıl sonra karşıma çıkıyor...

"Büyükada. Bir yaz geçtikten sonra, daha doğrusu on yıl sonra, yeniden. Bisikletle 'büyük tur', girilebilir bir deniz."

Bu satırlardan, ölümcül kaza nedeniyle '90 yazının sevincinin "kursağımızda" kaldığı, aradan ancak bir yaz daha geçtikten sonra Büyükada'yı düşünebildiğimiz anlaşılıyor.

'91 yazında böyle bir istek oluşmamış, ya da sağlık vb. nedenlerle olanak bulunmamış.

Böylece on yıl sonraki buluşma diye yazmışım.

'92 yazında kiraladığımız ev, Lala Hatun Caddesi üzerinde, şimdi de yolumun üstündeki uzun ve dar bir binanın küçük çatı katıydı.

Ada evi özelliğine sahip olmayan sıradan bir apartmanın sıradan bir dairesi.

Günceden o günlere ilişkin bir not:

"Büyükada'da yazlık... Martı çığlıklarıyla, geçmiş yılların izleriyle dolu. Çok geniş bir teras."

'90'lı yılların başlarındaki bu ikinci "yazlık ev"in de geniş bir terası vardı gerçekten ve "yazlık" sözcüğünü hak edebilecek tek özelliği de buydu.

"Günce" müthiş bir olgu! Sanki bir başkasının yaşamını okuyorsunuz ve bu içinizde özlemle karışık bir burukluk, bazen şaşkınlıklar, pişmanlıklar yaratabiliyor...

Her neyse...

1992 ilkbaharında ve Büyükada'daki yaz aylarında daha çok edebiyat kuramı, felsefe, bilim konulu kitaplar okumuşum...

Rus şiiri üzerine çalışmışım... Bunlara hiç eksilmeyen okuma tutkularımdan biri olarak Shakespeare okumaları eşlik etmiş...

Büyükada ve Dikili arasında "Lozan"a çalışmışım...

1992 yazının Büyükada'sından, güncelerin yardımı olmaksızın da anımsadığım, Lozan'ı oyunlaştırma çalışması ve oyuna (daha sonra

Antalya Devlet Tiyatrosunda sahnelenen) son biçimini kazandırışımdır.

Lozan konusunda 1980 öncesinde, Istanbul Şehir Tiyatrosundaki güzel günlerde, Tepebaşı Deneme Sahnesinde Beklan Algan'ın bir tasarımı olarak, onunla birlikte Erol Keskin ve Macit Koper'in katılımıyla, çalışmaya koyulmuştuk...

Ben, o enerjik ve yaratıcı söyleşilerimizin ışığında, belgeler üzerinde çalışmayı ve oyun tekstini yazmayı üstlenmiştim...

O günlerde de konuya ilişkin pek çok kitap okudum.

Uğursuz 12 Eylül, Rutkay Aziz'le AST için çalıştığımız Sabahattin Ali, Dünyayı Sarsan On Gün, Çeliğe Su Verildi tasarı ve çalışmalarıımızla birlikte, Lozan'ı oyunlaştırma çalışmalarımızı da sona erdirdi.

1992 yazında Lozan'ı yeniden ele alışımdaki başlıca etken, Ayla - Beklan Algan çiftinin Reşat Nuri Evi'nde her yıl kiraladıkları üst katta o yıl da olmaları, 1980'lerde gerçekleştirilmiş olabilse "Lozan"da Lord Curzon'u oynayacak Erol Keskin'in de Alganlara zaman zaman, konuk gelmesiydi...

Böylece söyleşilerimizi on yıldan daha uzun bir süre sonra kaldığımız yerden sürdürebildik ve "Lozan" oyunu iyi kötü ortaya çıkabildi...

'92 yazından, bu konuyla da ilgili son bir not:

"Lozan'ı tamam diyebileceğim bir noktaya getirdim... (...) Lozan antiemperyalist bir oyun... Belki basit, ama beni yine de sevindiren buluşlarım oldu bu seferki tiyatrolaştırma çabamda... Önce Büyükada'da, sonra Dikili'deki birkaç günlük dinlencede çalışarak, yıllar önceki metne yeni bir kurgu kazandırdım, yeni sahnelerle, tiyatrolaştırma yönünde epeyce geliştirmiş oldum eski metni."

Küçük fakat sevdiğim şiirlerimden biri olan “Göre"yi de, Büyükada'da 1992 yazını geçirdiğimiz bu evin terasında yazmıştım... Burada ilginç olan, aynı zamanda Einstein okuyor olmamdı... Bir aşk şiiri olan "Göre"yi esinleyen de bu Einstein okumasıydı... Aşk şiiri ve "görecelik kuramı'yla Einstein... İlginç ve bir o kadar da anlamlı, değil mi?

6. Karakuş Sokağı'ndaki Ev

Böylece, sokakla hemzemin üst terasında şu anda bu satırları da yazmakta olduğum Karakuş Sokağı'ndaki evin öyküsüne gelmiş oluyorum...

Büyükada serüvenimin sanıyorum ki son yaprağı da budur...

Yurt dışında yaşadığım yıllarda biraz orada biraz da buradaki birikimlerle Cihangir'de edinebildiğim bir yarı bodrum katı, daha çok kitap deposu olarak işe yarıyordu.

Ülkeye dönüşün ilk aylarındaki sıkıntılardan sonra iki işte birden çalışmaya başlamıştım: Pendik Belediyesinde Kültür Danışmanlığı ve Simavi Yayınlarında editörlük.

Böylece Cihangirdeki mekânı satarak ve konut kredisinin yardımıyla Büyükada'da bir yazlık edinmek olanağı doğmuştu.

O yılların güncelerinden birinde, 1993 yılı Mayıs sonlarında "Ada'da bir ev almak için bu çaba ve borç altına girmek gerekli miydi?" diye yazmışım.

16 Haziran 1993 tarihli beş altı sayfalık notlar arasına da, bir iki satırla, "mucize gerçekleşti" girişiyle, Ada'daki evi(müştemilatı olan küçük evle birlikte) satın aldığımızın bilgisini sıkıştırmışım.

Büyükada'daki ev satın alındığında yaşamın daha nice değişimlere gebe olduğunu bilemezdim, tahmin de edemezdim.

O günden bugünlere, şu satırları yazmakta olduğum 2009 Haziran ayına kadar geçen, neredeyse tamı tamına on altı yılda, ülkeyle birlikte özel yaşamda da pek çok şey değişti.

Attila İlhan'ın "Ben Sana Mecburum"unda "Birkaç hayat çıkarır yaşamasından..." diye çok sevdiğim bir dize vardır...

Nâzım Hikmet'in "Şaban Oğlu Selim ile Kitabı" adlı birkaç bölümlük şiirinin ilki olan "İstanbul'da, Balık Pazarı'nda, Bir Meyhanede Bir Hapishane Mukayyidi" adlı şiirinin bazı dizeleri de şöyledir:

İnsanoğlunun ömrü belki lüzumundan fazla kısa belki lüzumundan fazla uzun...

Sanki kendim yazmışım gibi benimsediğim, zihnimden sık sık geçen dizelerdir bunlar...

Karakuş sokağındaki ev onu satın almamın üzerinden geçen on altı yılda yerli yerinde duruyor olsa da, tıpkı içinde yaşamış ve yaşamakta olanlar gibi, içi de dışı da değişikliklere uğradı. Fakat kimliği, şirinliği; evin kurucusu, sahibi ve ilk sakini Muzaffer Kalfa'dan bu yana, sanırım çok fazla değişmedi. İlginç ve biraz da mutsuz öyküsünü eski Adalılardan ve mahallenin eski sakinlerinden bölük pörçük de olsa dinlediğim Muzaffer Kalfa'nın yaşıyor olmasını, şuracıkta bir kahve içimi sohbet edip dertleşmemizi isterdim.

Karakuş Sokağı'ndaki evin öyküsünü birkaç sayfaya sığdıramam. Gereği de yok. Artık güncelere bakmaksızın, aklıma ilk gelenleri sıralamakla yetineceğim.

Babamı son yıllarında Büyükada'daki bu evde ağırladım...

Eşimin bugün hayatta olmayan annesi bu evde konuğumuz oldu. Yazar/ Ressam/ Doktor Akif ve eczacı Emine Poroy çifti kapı komşumuzdur.

Değerli yazar dostum Migirdiç Margosyan ve eşi Selma Hanım, bir sokak ötemizdedir.

Saymakla tükenmez dost, arkadaş ve akrabalarımızı bu evde ağırladık.

Bir evliliğin sona erip bir zaman sonra bir başkasının başlaması bu yıllardadır...

Marmara depremi burada yaşandı...

Kitaplarımın binlercesi, bu demektir ki yarıya yakını, burada.

Bu yaz, büyükçe bir bölümünü daha getirerek "müştemilat" dediğim küçük eve yerleştireceğim.

Onlar artık geri dönüşsüzce Büyükadalılar...

80'li 90'lı yılların güncelerine baktığımda, pek çok okuduğumu, bir o kadar çeviri yaptığımı, fakat çok az yazdığımı, yazamamaktan çokça yakındığımı görüyorum...

Karakuş Sokağı'ndaki ev bu bakımdan ayrıcalıklıdır.

Burada, kendimce, epeyce şiir yazdım. Şiir ağırlıklı çeviriler yapmaktan da geri kalmadım. Ve kuşkusuz, yine pek çok okudum...

Sivas'ta yitirdiklerimiz için yazdığım "Bu Yangın Yerinde" Büyükada vapurlarında yazılıp tamamlandı...

"Sevgilimsin" buradaki günlerde kitaplaştı...

“Aşk İki Kişiliktir” Büyükada'da, aşağı katın terasındaki mermer masanın üzerinde yazıldı...

"On Ayrılık Şiiri" de o günlerin, o yılların ürünüdür.

"Elli Derste Rusça" uyarlamasını, yapayalnız yaşadığım bir yaz mevsimi boyunca, yine bu mermer masanın üzerinde çalışarak tamamladım...

Onları ve şu anda anımsamadığım daha başkalarını, genellikle yaz ayları boyunca, bu evde, sahil kahvelerinde ve plajlarda yazılıp tamamlanan "gazel" ve "sone" dizileri izledi...

"İki Ağıt"ı oluşturan iki şiir dizisi de burada, pencereleri gerçekten de doyumsuz bir Büyükada ve Marmara görünümüne açılan çalışma odamda yazılıp tamamlandı...

Jose Marti'den ve Puşkin'den şiir çevirilerim buradaki günlerde kitap oylumuna ulaştılar....

Aklıma bir çırpıda gelenler bunlar...

7. Büyükada'da En Sevdiklerim

Büyükada'da en sevdiklerim ya da yapmayı en sevdiğim şeylerin başında, sabahın erken bir saatinde aşağı kattaki terasta, sözünü ettiğim mermer masanın üzerinde, bir fincan neskafe ya da çay eşliğinde, bir şeyler okuyarak ve arkasından da bir şeyler yazarak güne başlamak; akşam saatlerinde de bu kez üst terasın serinliğinde yine bir şeyler okumak ve başlanmış bir çalışmayı sürdürmek gelir...

Esnaf dostlarla selamlaşarak Büyükada çarşısından geçerken halıcı dostum Necati'yle, dükkânın önündeki taburelere oturup bir kahve ya da çay içimi sohbet en sevdiğim şeylerdendir...

Büyükadalı yakın dostlarımdan Haşim Gül yazıhanesini kapatmadan önce bunu onunla da sık sık yapardık...

Büyükada çarşısında selamın bini bir paradır...

Marangoz, demirci, su tesisatçısı, elektrikçi, balıkçı, çiçekçi, kasap, bahçıvan, eczacı, market sahibi Büyükada esnafı, sadece alışveriş yaptığımız kimseler değil, dostlarımız, arkadaşlarımızdır...

Sahil restoranlarından Milto'da oturduğumda, 1960'lı yıllar İstanbul'una özlemimi gideririm...

(Fıstık) Ahmet Tanrıverdi'nin Prinkipo'su ise Büyükada'da vazgeçemediğim mekânların en ön sırasındadır.

Yine saymakla tükenmez dost ve arkadaşlarımızla orada buluşur, bazı önemli günlerimizi de orada kutlanız.

Adnan ve Tamer Garip'lerin, Aydemir Usta'nın adlarını anmadan geçemem.

Espri küpü Roli, filozof Markar, serüvenci ve devrimci arkadaşım balıkçı Nusret, Prinkipo'da karşılaşıp sohbetlediğimiz dostlardandır.

Bazı şarkıları benim de "hit"im olan Fedon'la karşılaşınız Prinkipo'da.

Seçkin tiyatro adamı Haldun Ergüvenç'le kardeş yakınlığımızın ve sonu gelmez tartışmalarımızın mekânı da daha çok Prinkipo'dur. Burada adlarını anmadığım dost ve arkadaşlarımız alınmasınlar. Onlar kendilerini bilirler.

Sıralamaya kalkarsam uzun bir isim listesi oluşur.

Büyükada'da en sevdiğim bir başka şey, güncelerimden yaptığım alıntılarda da görüleceği gibi, bisikletle Büyük Tur'a çıkmaktır... Viranbağ'dan sonra en tepelere tırmanıp aşağıya doğru uçarcasına inerken, bulamadığım dizeleri bulduğum olur....

Tam ortalarda bir yerde, bisikletten inerek aşağılara bakmayı, engin denizle ve ufkun sonsuzluğuyla özdeşleşmeyi severim... O anlarda sanki bir kez daha, çocukluğumun Kars'ında, evden kaçarak yakınımızdaki Kayabaşı'na gidip Kars Çayı'na, aşağıdaki uçuruma bakan çocuk yeniden canlanır içimde...

Yapayalnız akşamüstleri, batan güneşe karşı "Ada Sahillerinde..." şarkısını mırıldanan o çocuğun duygululuğunu, belirsiz bir şeylere özlemini yeniden duyumsarım...

Lodosuyla, poyrazıyla, boyuna posuna bakmaksızın büyük bir açık denizmiş gibi çalkanıp duran Marmara'yı kulaçlamayı, derin durgunluğu ve yoğun tuzuyla ürkütücü ve yorucu Akdeniz'de yüzmekten daha çok severim...

Sarının en güzeli mimozalar, bahçe bile denemeyecek küçücük toprağımızda serpilip büyüyen begonvil, ürünlerini bu yaz komşu

çocukların yağmaladığı tek ağacımız olan erik ağacı ve harika erikleri, aşağı terasın üstündeki asma ve incecik kabuklu üzümleri, yine evlek bile denemeyecek küçük bir alanda yetiştirdiğimiz domates, salatalık ve biberleri kahvaltı öncesinde kendi ellerimizle toplayıp sofraya koymak, Büyükada'da benim ve eşimin en çok sevdiğimiz şeylerdendir...

Ve zakkumlar...

Kendiliğinden yetişen ve kendilerini cömertçe sunan bu alçak gönüllü, ince tenli, ince kokulu, pembe, kırmızı ve beyaz çiçeklere hayranım...

Sabah evden çıktığımda ya da akşam eve dönerken, günün her saatinde, yanından geçmekte olduğum herhangi bir zakkum ağacından, goncalarına zarar vermemeye çalışarak, ille tek bir çiçek kopanr, koklar ve dudaklanma götürürüm...

Şu anda bunları yazmaktayken de masamda bir dal pembe zakkum duruyor...

Sonelerimden birinin yazılışımı bu sevgili çiçeğe borçluyum...

Daha önceki zamanlarda yazılmış çok sevdiğim iki dize, defterimde ve zihnimde, onu bir şiir bütünlüğüne ulaştıracak kardeş dizeleri beklerken, bir gün dalından koparıp okşadığım bir zakkum çiçeğinin "pembe ve ipekten" teni bu mucizeyi gerçekleştirdi... Şiirin adı da kendiliğinden oluşuverdi böylece: "Zakkum ve Yaz..." Sonrası kendiliğinden geldi.

"Benim Prens Adalarım"ın son sözleri de bu dizeler olsun...

Zakkum ve Yaz

Zakkum ve yaz, bayıltan kokusu akşamın.

Yapışkan, zakkum tadı öpüşlerindeki.

Damarlarımda akan senin kanındır sanki,

Kıvamını bulduran tenimdeki tutkalın.

İşte bir kez daha yaz ve zakkumlar

Parmak uçların gibi, pembe ve ipekten.

Yüzün çocukluk yüzün oluyor sevişirken,

İçimin en derin bir yerinde gözlerin kımıldar.

Gizemli ve esrik iniyorken gece

Bir tutku ağacı büyüyor gövdemde

Dalları bütün yönlere uzanan.

Yaz zakkum dudaklarıyla öperken beni,

Kuşatıyor bütün benliğimi,

Bir baş dönmesi, yazdan ve zakkumdan....

Büyükada, Ağustos 2006 23 Haziran 2009, Büyükada